

DE EMMANUELE

LIBRI DUO.

PROLOGUS.

In quemdam magistri Andreae tractatum, quem in Isaiae explanationem scripserat, simul et ediderat, incidit, in quo nonnulla minus caute posita, minus catholice disputata inveni. In multis namque scripturae illius locis ponitur Judaeorum sententia quasi sit non tam Judaeorum quam propria, et velut vera. Super illum autem locum: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium*, Judaeorum objectiones vel quaestiones ponit, nec solvit, et videtur velut eis palmam dedisse, dum eas veluti insolubiles relinquit. In ejusmodi itaque positionibus scandalizantur peritiores, infamantur imperitiores, in tantum ut usque hodie ex ejus discipulis existant qui supra positam prophetiam non de beata Maria, quin potius de prophetissa dictam contendunt. Ad tollendum ergo errorem vel eorum qui jam decepti sunt, vel adhuc decipi possunt, statui aliqua scribere, et positis objectionibus obviare. Prima itaque operis hujus fronte libet ipsas objectiones ponere, quemadmodum inveniuntur in jam dicta explanatione. Secundo vero quasi pro testimonio adjungo quaedam verba beati Hieronymi, quemadmodum ab ipso edita sunt in explanationem ejusdem loci. Ultimo autem loco libet ex meo addere quantum puto ad refellendas objectiones posse sufficere.

OBJECTIONES MAGISTRI ANDREAE

Secundum quod Judaei solent nobis opponere de nostro Emmanuele.

Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel (Isa. vii). Hanc de conceptione et Nativitate Salvatoris nostri, et integritate, et virginitate matris ejus semper virginis apertissimam prophetiam, prout justum est cum de ipsis exponimus. Insurgentes in nos Judaei, veritatis inimici, suae cavillationis ariete firmissimum fidei nostrae murum labefactare conantur. Primo dicunt quod in Hebraico non habetur hecula, quae vox virginem, sed alma, quae nunc juvenulam, nunc absconsam significat. A quibus cum opposentes quaerimus quomodo futurae liberationis signum esse possit, quod junioris aetatis femina, vel abscondita et secreta concipiat, et pariat cum hoc frequentissime fieri videamus, respondent dicentes: In hoc signum erat quod ea quae nondum concepta in prima ad eam viri accessione conceptura erat, et masculum paritura, qui ab ipso populo, vel matre Emmanuel nominaretur. Ac si a propheta diceretur: O domus David, si videris hanc juvenulam quae nondum concepit in proximo concipere, et filium parere, scias hoc tibi signum futurae liberationis de manu supradictorum regum a Domino datum. Vos autem, inquit, qui hoc de Virginis vestri Jesu matris conceptione, et partu exponitis, respondete quomodo quod post sexcentos vel eo amplius factum est annos domui David, et Acham, quod de manu Rasin, tunc regis Syriae, et Phacee filiis Romelae liberandi essent signum esse potuit. Quomodo illis signum esse potuit quod nunquam

viderint vel visuri erant? Vos per abrupta, nos per planam incedimus viam quibus tota capituli contententia consonat; vos, tota litterae circumstantia reclamante, uni versiculo adheretis. Quod, ut melius pateat, ab exordio usque ad finem totum prosequimur capitulum. Mandavit Dominus per prophetam Acham quod signum peteret, per quod certus esse posset, quod non oporteret eum timere a duobus caudis titium fumigantium. Quo signum petere nolente, convertit se propheta ad populum, cui dicit ipsum Dominum signum esse daturum, ipsumque signum statim supponit, dicens: *Ecce virgo concipiet, etc.* Subjungit et cibum ipsius pueri ex virgine concepti et nati, et causam quare tali cibo utatur. Post haec interponitur de adventu Assyriorum in terram Juda, et quid in ea facturi sint ad extremum post enumerationem eorum quae vastitatem sequuntur, imperat Dominus prophetae ut in grandi libro plane et legibiliter scribat nascituri de juvenula, vel abscondita pueri nomina duo haec: *Velociter spolia detrahe, cito praedare. Et ne qua fraud, vel dolus subesse putaretur, vel ne alio quam ad prophetissam (Isaiae videlicet uxorem, et filium ex ea natum) quod de virgine, vel potius juvenula paritura dicitur inverteretur, adhibuit et duos quibus bene credi deberet testes, et sub his testibus ad prophetissam maritali officio accessit, et concepit, et peperit cujus nomen Domino praecipiente, sicut subjungitur, appellat, causamque quare sic debeat appellari supponit. Ecce, inquit, omnia rationabili-*

ter procedunt, omnia quæ promittuntur fiunt; promittitur juvencula quæ nondum conceperat in signum paritura filium. Adhibentur testes duo fideles, qui visu et auditu prophetissam ad quam Isaius accessit, adolescentulam esse dignoscere, et ex ea viri ad illam accessione concepisse, cum tempus pariendi advenit, certissime scire valerent. Si dubitatis de juvencula, fideles fidem facient testes. Prædicatur conceptura, concepit paritura filium, peperit et masculum. Cibos comedit quos comesturus fuit prædictus. Ecce datum est signum quod se daturum Dominus promisit. Nam non res signum secuta est? In diebus infantie filii virginis, vel juvenculæ duo reges a quorum facie Judas trepidabat, alter ab Assiriis interfectus, alter ab Osee filio Elam trucidatus occubuerunt. Ecce signum præcessit, secuta est res. Liberatus est Judas a metu, propter quem tollendum datum est signum. Vestræ autem virginis partus nec signum fuit, quibus tollendus erat metus, sed nec esse potuit. Nec res propter quam signum datum est secuta est. Sed quingentis et eo amplius annis signum quod vos ponitis præcessit. Explicatè, si potestis, quomodo Isaias propheta sub notis et nominatis testibus ad prophetissam accesserit, ex qua accessione ipsa conceperit, et filium peperit quem Dominus idcirco vocari iusserit accelera, spolia detrahe, festina prædare. Quod in diebus infantie ejus a regionibus Assyriorum tollenda esse fortitudo Damasci, ubi regnabat Rasin, et spolia Samariæ, ubi sceptrum gerebat Phacee filius Remeliæ. Apertissime loquitur sacra Scriptura Dominum qui mentiri non potest dicere, quod antequam puer quem prophetissa peperit Isaiæ, sciat patrem suum et matrem vocare, Damascus et Samaria ab Assiriis destruenda sit. Si virginem vestram hujus pueri matrem dixeritis, consequenter et Isaiam ejus patrem esse dicere vos oportebit.

Si statim post natum Isaiæ de prophetissa filium, mortuis duobus regibus, Judas a metu quem illi incutiebant liberatus est, cujus rei gratia signum dabatur, luce clarius elucet quia ejusdem pueri matris et conceptus et partus prædictæ liberationis signum fuerit. Hæc sunt quæ in nos tela jaciunt Judæi, sacrarum nos litterarum depravatores, et violentos distortores appellantes. Quibus ut respondeamus nec opus est, cum alii hoc ante nos fecerint. Sed an sufficienter responsum sit, ipsi qui responderunt viderint. Nec utile, ne si forte anceps certamen imparibus ineuntes viribus succumbamus, non nobis solis, sed et illis quorum acutissimi vivacitate ingenii, si cum eis congressi fuissent facile superarentur, victores insultent. Nos itaque nostris viribus emensis, fortiora fortioribus relinquentes,

Aceptam literalis sensus explanationem exsequamur. Dabit gratuita voluntate sua, non vestris perserversorum, et incredulorum meritis signum. Facturus est Dominus quiddam vobisque in signum daturus, quod cum videritis, significabit vobis quod a metu prædictorum regum liberamini. Ecce virgo concipiet et pariet. Juvenculæ vel absconditæ partus et conceptus, quando eum videritis, significabit vobis quod a prædicto metu liberabimini, et vocabis tu domus Juda, vel quæ concepti, Emmanuel. Ideo tali nomine, vel domo Juda, vel matre vocante, puer nominabitur, quia Deum propitium et adiutorem sibi futurum intelligent, cum puerum quem sibi in signum se daturum promisit jam natum perspexerint. Vel quia in diebus natiuitatis ejus jam illis Dominus benefacere cœperat. *Butyrum et mel comedit.* Si, ut causalem facimus conjunctionem, scientia reprobandi malum et eligendi bonum causa est quare butyrum et mel comedat. An talis comestio talem scientiam conferre potest? Nonne et stulti butyrum et mel comedunt? Si ergo ut consecutivum facimus ut dicamus: *Butyrum et mel comedit, et sciet reprobare malum, et eligere bonum, quomodo exponetur quod sequitur, quia antequam sciat puer, etc., nisi forte quia ibi, sicut in plerisque copulativa accipiatur, et sic legatur: Butyrum et mel comedit, et sciet reprobare malum, et eligere bonum, et antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum? Sunt qui ita legunt: Butyrum et mel comedit, ut qui sciat reprobare malum et eligere bonum, et antequam hujusmodi scientiam habeat derelinquetur, etc. Hoc etiam partem signi putant, quod in infantia positus quæ nihil eorum quæ apponuntur rejicere solet, immundis tanquam sordibus refutatis, mundos tantum cibos (quæ synodochice in butyro et melle accipiuntur) in cibum sumpturus sit. In eo quod dicitur butyrum et mel comedit, Hebræi futuræ fertilitatis promissionem esse dicunt. Ubi nos habemus, ut sciat reprobare malum, illi habent, ut dicunt, ad scientiam abominari in malum et eligere in bonum. Quod est dicere: prophetissæ filius butyrum et mel comedit cum venerit ad scientiam qua possit abominari malum et eligere bonum. Unde autem quando ille ad annos discretionis pervenerit, tanta sit futura copia in terra hostiliter vastata, ut lacte (quod per butyrum intelligimus) et melle quat, subjungit, quia antequam sciat, etc. Bene poterit tunc puer butyrum et mel comedere, quia in infanti ætate illius derelinquetur Syria et decem tribuum terra a duobus regibus quos tu, domus Juda, formidas.*

VERBA HIERONYMI.

(2) Quando autem dicitur, dabit Dominus ipse vobis signum, novum debet esse atque mirabile.

(2) Lib. III Comment. in cap. VII Isa.

Sin autem juvencula, vel puella, ut Judæi volunt, et non virgo pariat: quale signum poterit appellari

cum hoc nomen ætatis sit, non integritatis? et revera ut cum Judæis conferamus pedem, et nequaquam contemptioso sine præbeamus eis risum nostræ imperitiæ. Virgo Hebraice בְּרִילָה appellatur, quæ in præsentī loco non scribitur. Sed pro hoc verbo positum est, עֲלֵמָה quod præter LXX qui posuerunt ἡ παρθένος omnes adolescentulam translulerunt. Porro עֲלֵמָה apud eos verbum ambiguum est, dicitur enim et adolescentula, et abscondita, id est ἀποκρυφή. Unde et in titulo psalmi noni, ubi in Hebraico positum est alma, nomen quod cæteri interpretes transtulerunt pro adolescentula, quod LXX interpretati sunt pro absconditis, et in Genesi legimus ubi Rebecca dicitur alma aquilam non adolescentulam, nec puellam, sed absconditam transtulisse (Gen. xxiv). Sunamitis quoque mulier amisso filio cum Elisei fuisset pedibus provoluta, et prohiberet eam Giezi, audit a propheta: Dimitte eam quia in dolore est, et Dominus abscondit a me (IV Reg. iv). In Hebræo scriptum est, חַרְלֵים פְּרִנִּי. Ergo alma non solum puella, sed et virgo; sed cum חַרְלֵים virgo abscondita dicitur, et secreta, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit. Lingua quoque Pu-

nica quæ de Hebræorum fontibus manare dicitur, proprie virgo alma appellatur, et ut risum præbeamus Judæis, nostro quoque sermone alma sancta dicitur. Omniumque pene linguarum verbis utuntur Hebræi, ut est illud in Cantico canticorum de οὐρανῶν, id est ferculum sibi Salomon fecit, quod et in Hebræo ita legimus. Verbum quoque nugas, et mensuram, Hebræi eodem modo, eisdem appellant sensibus, et quantum cum mea pugno memoria, nunquam me arbitror alma in muliere nupta legisse, sed in ea quæ virgo est, ut non solum virgo sit, sed virgo júnioris ætatis, et in annis adolescentiæ. Potest enim fieri ut virgo sit vetula. Ista autem virgo erat in annis puellaribus, vel certe virgo, non puella, et quæ adhuc virum nosse non posset, sed jam nullis. Denique et in Deuteronomio sub puellæ et adolescentulæ nomine virgo intelligitur. Si invenerit, inquit, homo in campo puellam desponsatam, et vi opprimens eam dormierit cum ea, interficietis virum solum qui concubuit cum ea, et puellæ nihil facietis. Non est adolescentulæ peccatum mortis, quia quomodo si quis insurgat contra proximum suum, et interficiat animam ejus, sic hoc negotio accidit (Deut. xxii), etc.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Resellitur Judæorum sententia et Christianorum confirmatur.

Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel; butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum (Isai. vii). O quam merito videntes dicti sunt qui in tam longinquum videre potuerunt! Qui enim hodie dicitur propheta, olim dicebatur videns. Sexcentis certe, et eo amplius annis, si nos chronographi non fallunt, sunt ista prævisa atque prædicta antequam facta. Vide ergo in quam longinquum prospexit qui ista prædixit. Miraris, ut arbitror, de perspicacia prævidentiæ, mirare nihilominus in verbis prophetæ profunditatem intelligentiæ. Mira sane vis illa prævidendi, sed non minus mirabilis modus ipse dicendi. Ecce in eisdem ipsis verbis prophetæ unde Christianus illuminatur, inde Judæus excæcatur, diabolus infatuatur. Ecce ubi agnus ambulat, elephas natat, sed non enatat. Ecce ubi Christiana simplicitas planam viam invenit, currit, nec offendit, Judaica perfidia submergitur, diabolus suffocatur. In tantum autem illuminatur Christianus, ut malit mori quam veritatem diffiteri, in tantum excæcatur Judæus ut paratior sit mori quam veritatem fateri, in tantum infatuatur diabolus, ut præsumat posse fieri peccatorem quem constat esse omnium Redemptorem. *Hæc omnia, inquit, tibi dabo si, procidens, adoraveris me (Matth. iv).* Illum provocat ad se ad-

Corandum cui flectitur omne genu coelestium, terrestrium et infernorum (Philip. ii). Ecce quomodo stulti facti sunt principes Taneos. Et quidem necesse erat ut redemptionis nostræ sacramenta verborum ambiguitate obnubilarentur, ne a malignis spiritibus vel hominibus intelligerentur, et impedi- rentur. Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Non sum tam prompti eloquii, vel profundi ingenii, ut me arbitrer posse propheticæ sententiæ profunditatem sermone explicare vel cogitatione comprehendere. Sufficit mihi hoc loco, si detur in simplicis litteræ expositione devotioni fidelium satisfacere, et quomodo debeat hæc Isaïæ prophetia ad Verbi incarnationem referri ostendere: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Et hanc quidem prophetiam, etsi nunquam detur vobis secundum dictam sententiam circumjacenti litteræ posse coaptare, nihilominus tamen debetis eam credere de Christo prædictam, et in Christo completam fuisse. Qui non potest intelligere vocem prophetantis, audiat vel sensum exponentis. Qui non intelligit sensum vaticinantis prophetæ, credat vel sententiæ exponentis evangelistæ. Audi proponentem: *Ecce virgo concipiet.* Attende exponentem: *Hoc totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam: Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus.* Quod totum? *Noli timere, Joseph,*

accipere Mariam conjugem tuam: quod enim ex ea natum est, de Spiritu sancto est. Ecce evangelista dicit dictam prophetiam in beata Maria completam fuisse. Quis audeat contradicere? Ibi prædicitur conceptura virgo, hic dicitur concepisse de Spiritu sancto; concepit ergo de Spiritu sancto, non de viro. Non novit Spiritus sanctus virginem corrumpere, sed sanctificare. Nescit Spiritus sanctus munditiam virginis minuere, sed augere; nescit sædare, sed glorificare. Qui ergo necdum habet cor illuminatum ad intelligendum sensum vaticinantis prophetæ, afferat saltem aures non graves ad obaudiendum exponenti evangelistæ, ne incurrat illud ejusdem Isaïæ: *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata (Isai. vi).* Qui necdum intelligit quod legit, saltem credat ex corde, ut sic mereatur intelligere: *Si non credideritis, inquit, non intelligetis (Isai. vii).* Firmissimum argumentum fidei nostræ quod idem tam concorditer nuntiant prophetæ et evangelistæ. Quod propheta prænuntiat: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Hoc est quod Evangelista aliis verbis enuntiat: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i).* Habitavit, inquit, in nobis. Habitavit sane ut fieret noster Emmanuel, et esset nobiscum Deus. Quod propheta uno verbo exprimit cum eum Emmanuel dicit, hoc est quod angelus ad Mariam latius explicat, cum ei divinitus annuntiat: *Quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. i).*

CAPUT II.

Quæ sunt illa quæ nobis solent Judæi, vel judaizantes opponere ad ea quæ sentimus de nostro Emmanuele.

Sed huic nostræ assertioni reclamant Judæi, submurmurant, imo acclamant illis judaizantes nostri. Objiciunt multa quibus putant refellere assertionem nostram. Adducunt hinc inde argumenta quibus videntur astruere assertionem suam. Primum itaque est arguere cæcitatem Judæorum. Secundum, rumpere surditatem judaizantium. Tertium, si detur satisfacere devotivum fidelium, et pie quærentium. Videamus itaque nunc qualia vel quanti pendenda sunt quæ nobis cavillatores opponunt. Dicunt itaque hoc quod nos sentimus de puerpera, vel puero nostro nullo modo posse esse ejus rei signum pro qua dictum est: *pete tibi signum a Domino Deo tuo.* Refert sane Isaïas quod Rasin rex Syriæ, et Phacee filius Romeliæ parabant civitatem Jerusalem delibellare, et rege Acham dejecto, alium ei substituere. Præ timore autem hujus periculi commotum est cor populi quomodo moventur ligna silvarum a facie venti. Ad tollendum itaque hunc timorem missus est Isaïas a Domino in occursum Acham ut diceret: *Vide ut sileas, et cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum, eo quod absque dubio liberandus esset a facie duorum regum illorum.* In argumentum igitur futuræ liberationis proponitur signum juxta arbitrium postulantis: *Pete tibi, ait, signum a Domino Deo tuo in*

A profundum inferni, sive in excelsum supra. Nolente eo signum petere, nihilominus signum promittitur, cum dicitur: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet, et pariet filium, etc.* Si hoc, inquit, de Christo vestro recte intelligitur, quod pro signo promittitur, ostendite quomodo ejus conceptio, vel nativitas quæ tanto post tempore futura erat, potuerit esse signum ejus rei quæ in proximo futura erat. Debet enim signum rem ipsam præcedere, res autem ipsa signo succedere. Si autem alterius rei signum dicitur, nihilominus quæstio non tollitur. Ad hoc enim signum propositum et dandum erat ut instantem metum tolleret. Quomodo autem potuit instantem metum tollere rei exitus post tot tempora futuræ? Denique quomodo vel qualiscunque rei signum eis esse poterat res, quam nunquam viderant, nunquam visuri erant? Ecce qualia obijciunt ad refellendam veritatem assertionis nostræ. Videamus et quæ sint illa quibus dealbare nituntur opinionem assertionis suæ.

CAPUT III.

Quomodo Judæi putant totum quod dicitur de Emmanuele intelligi debere de filio prophetissæ.

Tollatur, inquit, de medio quod positum ex vestro, et videbitis cuncta quæ dicuntur convenire prophetissæ filio. Beca in Hebræo idem sonat quod apud nos virgo. Sed in Hebræo hoc loco non legitur beca, sed alma, quod interpretatur *juvencula, vel abscondita.* Attendite ergo quia illa quæ prædicuntur, de filio juvenculæ replicantur, et impleta videntur in filio prophetissæ. Prædicitur juvencula quod sit conceptura et paritura filium, de prophetissa in sequentibus legitur quia concepit et peperit filium masculum. De puero juvencula prædicitur quia antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum. De puero prophetissæ promissio non dissimilis verbis aliis replicatur, cum dicitur quia antequam sciat puer vocare patrem suum aut matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Ecce, ut aiunt, tota capituli continentia nobis consonat. Vos per abrupta, nos per planam incedimus viam. Nam tota litteræ circumstantia reclamante, universiculo adhæretis. Cum autem ab eis quæritur quomodo futuræ liberationis signum esse possit quod junioris ætatis femina, vel abscondita et secreta concipiat, et pariat, cum hoc frequentissime fieri videamus, respondent dicentes: In hoc signum erat quod ea quæ nunquam conceperat in prima ad eam viri accessione conceptura erat, et masculum paritura, quæ ab ipso populo vel matre Emmanuel nominaretur. Ad hoc etiam adhibiti sunt duo testes fideles, ut ex eorum testimonio palam jamnotesceret quod ex prima ad eam viri accessione concepisset, sicut postmodum, cum tempus pariendi adveniret, certissime colligere possent.

CAPUT IV.

Quam impudens omnino hoc loco videatur Judæorum assertio.

Sed dico, nunquid, quæso, et si viderunt quod propheta cum prophetissa coiret, nunquid, inquam, et æque videre potuerunt utrumnam illa concepisset? Nunquidnam natura nunquam patitur partum legitimam pariendi horam præterire, vel prævenire, intantum ut peritus quilibet legitimam concipiendi non dicam diem, sed horam, sed etiam momentum ex hora pariendi possit colligere? Sed forte dicturi sunt quod diligentia testium tanta erat circa idipsum, ut non posset eos iteratio concubitus latere, et quod idem concubitus, cujus testes erant, primus esset viri accessus ad eam ex signis virginitatis ejus poterant deprehendere, hoc est quod innuunt qui eam in prima ad eam viri accessione concepisse dicunt. Miror professionis impudentiam. Ecce in quantum pro eis agit, designatam puerperam virginem esse volunt, in quantum autem pro nobis agit, virginem esse nolunt. Sed videant Judæi, videant judaizantes nostri, utrum eorum sententia sit vera. Constat namque satis quod sit multa turpitudine plena. Fœdum valde, et nimis desorme concumbenti assistere, et signa virginitatis curiosis oculis quærere. Ecce, ut volunt, sub aspectibus honestarum personarum tantus propheta et prophetissa coeunt, quod lenones et publice prostitutæ vix vel nullo modo facere possunt. O quanto honestius, o quanto rectius testes adhibiti dicerentur non ad id quod subjungitur, sed ad id quod præmittitur! Præmittitur autem: *Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis, velociter spolia detrahe, cito prædare (Isa., viii).* Sed cur, quæso, libro grandi quod brevissima membranula potest comprehendendi, nisi forte quod sæpe brevis materia solet latius explanari, et unum atque idem multifarie, multisque modis replicari? An forte facit grandem librum quamvis sit brevis, sermo interpretabilis ad dicendum, secundum illud de quo mihi grandis sermo et interpretabilis ad dicendum, et sane quod profundum est per mysterium merito dicitur tam magnum quam profundum. Erit tamen planius atque apertius, si dicimus, quod idcirco in grandi quod fieri solet libro scribi præcipitur, ut memoriter teneatur, et ad posteriorum notitiam transmittatur. Nam grandes libri non tam facile amittuntur, vel de loco ad locum transferuntur. Sed quod prius in libro scribitur, postmodum prophetissæ puero pro nomine imponitur, et tam scripturæ quam nominis ratio adjungitur, cum dicitur: *Voca nomen ejus, accelera, spolia detrahe, festina prædari, quia antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum (ibid.)* Ecce propheta ventura prædixit, scripto commendavit, testes adhibuit, ut postquam cæpissent esse completa, hinc scripto, hinc testimonio comprobarentur esse prædicta; et sic ex his quæ in proximo ventura prædixerat et probari

PATROL. CXCVI.

A poterant, probarentur et illa vera esse quæ in longinquum ventura prædixerat et probari non poterant. Nonne itaque, ut dictum est, rectius videtur dicere quod ad hujusmodi testimonium dicti testes adducti essent, quam ut turpitudinis testes existent?

CAPUT V.

Quomodo propriæ objectionis argumentis refellitur sententia Judaicæ assertionis.

Nunc itaque ut cum Judæis vel Judaizantibus congregiamur ex æquo, sicut illi volunt nos nihil addere ex nostro, sic et eodem æquitatis jure exigimus ab illis ad verba prophetiæ nihil addere ex suo. Dicit ergo propheta: Ecce virgo concipiet, vel interim, ut ipsi volunt: Ecce juvenula concipiet et pariet filium. Non dicit: Ecce prophetissa concipiet; non dicit: Ecce illa, aut illa concipiet; non dicit denique juvenulam suam illam concepturam ad primam viri accessionem ad eam. Simpliciter dicit: Ecce concipiet, et pariet filium, et additur: Et vocabitur nomen ejus Emmanuel, butyram et mel, etc. Nunquid eatenus soli filii veterularum, non autem juvenularum comedere butyrum et mel consueverunt? Nam nostris temporibus indifferenter hoc faciunt. Nam illud reliquum quis non videat quam sit facile cuilibet juvenulæ filio nomen pro arbitrio imponere? Filium a juvenula concipi, de juvenula nasci, nomen juxta libitum accipere, butyrum et mel comedere, quid horum magnum, quid mirum, quid horum novum vel insolitum? Quid horum quod debeat accipi pro signo, ut quasi merito dicatur de ipso: Propter hoc Dominus dabit ipse vobis signum? Dominus, inquit, ipse, quasi tale sit, ac tantum quod digne daturus sit non per hominem, non per angelum, sed Dominus per semetipsum. Sed sane sapienti satis patet quod nihil in his omnibus sit præter quotidianæ consuetudinis usum, vel quod debeat jure dici, non dicam magnæ, sed nec mediocris alicujus rei signum, nisi forte dicere velint puerum hunc, præter usum et contra jura naturæ, scientiam boni et mali, intempestive et ante discretionis tempora, ex comestione butyri et mellis percepisse, propter illud quod legitur, butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum. Comedet, inquit, ut sciat. Sed si vere constat quod discretionis tempora puer ille anticipavit ex tali comestione, fateor et ipse hoc ipsum non contemnendæ rei signum exstitisse. Sed videamus quod sequitur. Nam ibi consequenter adjungitur, quia antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum. Vide ergo et animadvertite, quia prius liberanda erat a facie duorum regum illorum, quam puer accepisset scientiam discernendi bonum et malum. Liberatio itaque ejusmodi scientiam præcessit. Non ergo intempestiva illa scientia præteritæ liberationis signum esse potuit. Nam signum, ut volunt, debet rem ipsam præcedere. Res autem significata, signo suc-

20

cedere. Hac itaque ratione sicut illius liberationis signum esse non potuit quod dicimus de Emmanuele nostro, sic nec illius signum esse potuit quod illi asserunt de Emmanuele suo. Nam dicta illa pueri scientia quæ sola inventa est pro signo esse potuisse ex lectione prophetica probatur liberationi succedere. Libenter, ni fallor, fratres, accipitis ut caput Golizæ proprio trucidetur mucrone, et præsumptio assertionis Judaicæ propria refellatur argumentatione. Sed dicunt item quod signum illud ad hoc dandum erat, ut instantem tunc temporis timorem tollere potuisset. Sed non potuit res quæ post tot annos futura erat timorem tollere qui tunc instabat. Ad hoc ipse respondeo, quia instantis periculi metum sicut tollere non potuit res post multos annos futura, sic nec eum auferre potuit res post aliquos menses ventura. Si dato signo, ut dicunt, Deus metum illum tollere voluit, nunquid manus ejus adeo invalida fuit ut eodem die, vel hebdomada, vel eodem saltem mense signum dare non posset quod ad tollendum timorem omnibus satisfaceret? Quid illis contulit, vel conferre potuit sub tanta trepidatione diu præstolari signum, quod, cum accideret, esset serum, vel penitus nullum? Sexto certe Ezechizæ anno, ut ex Regnorum libro habemus, Samaria capta fuit. Quid ergo dicturi sunt? Nunquid quod eorum puer sex annis mutus permansit, quia antequam sciret vocare patrem aut matrem Samaria capienda fuit? An forte illud magis quod non probant, quia quinto Ezechizæ anno prophetia de prophetissæ puero facta, vel eodem sexto ejus anno, et facta, et impleta fuit? Videant ergo Judæi quomodo idem signum sit quod Acham promittitur, nec exhibitur, et quod sub Ezechia proponitur atque completur? Ad ultimum autem dicunt, quia res quam nunquam viderant, nunquam visuri erant, nullius omnino rei signum eis potuit esse, et idcirco nec illum sub quo tunc laborabant potuit timorem auferre. Ad hoc iterum respondeo quia dicta prophetia, sive intelligatur de illo suo puero, sive de nostro, sive de quolibet alio, non poterat omnino illum timorem tollere, ob quem tollendum contendunt signum datum fuisse, nisi forte dicturi sunt juvenculam suam sub tanta festinatione concepisse et peperisse, ut novitas ipsa miraculi, et præcipitatio inopinatæ rei facile posset dejectos animos ad fiduciam erigere, et in spei certitudine solidare. Sed consulte quidem hoc Judæi dicere nolunt quod Scripturæ auctoritate probare non possunt, sicut nec illud utique audent affirmare, designatum puerum ex butyri et mellis comestione discretionis scientiam anticipasse, nec accepisse quidem, quamvis Scriptura videatur hoc ipsum velle: *Butyrum, inquit, et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum (Isa., vii)*. Sed ut in hoc loco consecutivum, non causale interpretantur, et ipsum ut, prout dicunt, hic proponitur, ac si dicatur: *Butyrum et mel comedet, et sciet reprobare malum et eligere bonum*. Et hoc, quæso, quid magni erit,

A quod scientiam reprobandi malum et eligendi bonum habebit? Nunquid est totum hoc quod dicere volunt quod Emmanuel eorum insani capitis non erit? Ecce iterum dico, juvenculam concipere et parere, juvenculæ filium butyrum et mel comedere, et insani capitis non esse; quid horum magnum, quid horum mirum, quid horum quod debeat credi magnæ alicujus rei signum? Nihil sane. Alicuius in eo quod dico me quasi prophetam habere, ecce prædico, ecce futurum promitto, quia juvencula concipiet, et pariet filium qui butyrum et mel comedet, et qui sciat reprobare malum et eligere bonum. Credite ergo in hoc signo; credite, inquam, quod dico, quia vestra de vestro Emmanuele sententia est falsa, quia nostra de nostro Emmanuele est vera. Nam, si signo quod promitto parati estis credere, ut omnis tergiversatio pareat, procurabimus et hoc ipsum ne promisso puero Emmanuelis nomen possit deesse.

CAPUT VI.

Quomodo ex beati Hieronymi responsione sufficienter refellitur quod nobis opponunt de virgine.

Quid autem ad illud respondebitur quod nobis opponunt de virgine? Nam alma, ut dicunt, quod in hoc loco apud eos legitur, non videtur virginem sonare. Sed debuit in hoc eis certe beati Hieronymi responsio satisfacere. Nam alma quidem non simpliciter virginem sonat, sed cum determinatione, sed cum expressione, talem denique virginem ut dedit intelligere, talem, inquam, quæ sit juvencula, vel quæ fuerit abscondita, et tanta parentum diligentia custodita, ut dubium non sit quod virgo sit et intacta. Certe, qui Aaron pontificem dicit, non simpliciter sacerdotem dicit, et tamen sacerdotem dicit; nam dicit sacerdotem summum, et sacerdotem sacerdotum. Sed et hoc loco debemus intelligere alma, hoc nomen non simpliciter, nec nisi per expressionem virginem significare. Denique B. Hieronymus: «Quantum, inquit, cum mea pugno memoria, nunquam me arbitror alma in muliere nupta legisse. Libenter, fratres, accipiamus ut nomine alma, non simpliciter virginem, sed virginem absconditam intelligamus. Ecce, fratres, quid Judæus opponendo effecit, ecce quomodo sua D oppositione intelligere dedit Spiritum sanctum (videlicet) designasse virginem, non qualemcumque, sed absconditam, et a virorum aspectibus penitus sequestratam, quæ suorum cura tam diligenter sit custodita, ut indubitabile constet quod veraciter virgo sit intacta.» Talem profecto virginem designare voluit Evangelicus sermo, cum dixit: *Joseph, cum esset vir justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam (Matth., i)*. Si dixisset cum esset vir pius, possemus credere ex quadam pietate descendere quod eam quam adulteram putabat, nolebat traducere. Sed ait, cum esset justus. Non itaque tam ex pietate quam ex æquitate descendit quod ei parcere voluit. Profecto justus non esset si contra æquitatis iudicium, legisque præceptum illi

parceret quam adulteram credidisset. Vide ergo quid de ejus integritate senserit, quantum de ejus sanctitate præsumperit, qui nec tunc eam credidit adulteram cum veraciter sciret, et non de suo semine imprægnatam. O quam merito Spiritus sanctus almam dixit, de qua tam certa quam sancta opinio futura fuit! Sed, si putant Judæi Hieronymum nostrum errasse, qui se dicit alma in muliere nupta nusquam legisse, debent testimonio Scripturæ prolatæ errorem illius convincere. Sed etsi hoc possent, nec sic quidem sententiam nostram refellerent. Nam, teste eodem Hieronymo, lingua Punica, quæ de Hebræorum fontibus ducitur, proprie virgo alma appellatur. Ecce vel hoc saltem Judæos oportet concedere, hoc nomen alma secundum diversas linguas æquivocum esse. Quid ergo dicturi sunt Judæi, si dicimus Spiritum sanctum posito æquivoco sacramentum consilii sui sub verbi ambiguitate velle celari, ut esset unde Judæus posset excæcari, secundum illud: *Excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata*? (Isa., vi.) Quid autem dicturi sunt contentiosi Christiani, si dicimus altitudinem arcani divini sub verborum ambe abscondi, ut esset unde contingeret diabolum infatuari, propter illud: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*? (I Cor. ii.) Sed vel hoc solum coget Judæos ambiguitatem vocali sub hac quam acceptamus acceptione recipere, quia aliter signum quod propheta ponit omnino nullum erit.

CAPUT VII.

Quomodo Christiani confutandi sunt qui in Isaïæ verbis de sententiæ nostræ veritate diffidunt.

Hucusque contra Judæos. Dicamus et aliquid vel breviter contra contentiosos Christianos. Nunquidnam dicturi sunt prophetam Domini spiritum Dei non habuisse, nec in Spiritu sancto locutum fuisse? Sed absit ut hoc dicant vel credant! Quid autem dicturi sunt de Domini evangelista? Idem profecto quod de Domini propheta, uterque absque dubio eandem veritatis spiritum habuit, uterque in uno spiritu locutus fuit. Si ergo unus spiritus utrobique fuit, contraria sibi ipsi sentire non potuit. Si igitur aliam quam beatam Mariam intelligere voluit, cum per prophetam dicit: *Ecce virgo concipiet et pariet filium*; quid est quod postea per evangelistam eandem exponit prophetiam, cum dicit: *Hoc totum factum est ut adimpleretur quod dictum est per prophetam: Ecce virgo concipiet et pariet filium, etc.*? (Matth., i.) Sicut ergo superius diximus, qui non potest intelligere proponentem, audiat vel exponentem. Qui non habet oculos ad videndum, habeat vel aures ad audiendum. Nunquid et vos sic cæci estis, ut et surdi sitis? Quod non potestis intelligere, nunquid non potestis vel credere? Si autem creditis, cur fidem vestram vanis cavillationibus impugnetis? Quid juvat perfidia: argumenta contra fidem adducere, et pro fide vestra nullum fidei testimonium dare? Quid prodest quæstionem movere quam nolitis, aut non possitis solvere? Nonne hoc est cisternam ape-

rire, et sine operculo relinquere? Quid est ambiguitatis opacum perplexionisque profundum argumentando ostendere, quam puteum effodere, vel cisternam aperire? Ad quæstionem antepositam nullam solutionem reddere, sed quasi insolubilem relinquere, quid aliud est quam cisternam apertam et sine operculo relinquere? Sed si ceciderit bos aut asinus in eam, secundum legis præceptum, dominus cisternæ reddet pretium jumentorum (Exod. xxi). Sed quid est bovem aut asinum in hujusmodi cisternam cadere, nisi simplices quosque dubitationis laqueos incidere, et perfidia: periculum incurere? Si autem in scientia nostra perit anima pro qua mortuus est Christus, quale, quæso, præteritium pro illius multatione daturi sumus? Quæ ergo explanare non possumus, aut nolumus, nonne melius est tacendo præterire, quam veritatem absolvere, et perfidia: laqueos spargere?

CAPUT VIII.

Quomodo ad ea quæ dicuntur de nostro Emmanuele circumstantia litteræ videtur non reclamare sed acclamare.

Restat nunc studio pie quærentium occurrere, et eorum desiderio in quantum possumus satisfacere. Primo itaque monstrandum est quomodo non tam nostræ quam cavillatorum nostrorum sententiæ videatur circumstantia litteræ non reclamare, sed acclamare, postea autem quibus circumstantiis signum ipsum commendetur diligenter attendere. Ad ultimum vero signum ipsum discutere, et hoc puto posse sufficere. Illud autem in primis fatendum est, nec omnino negari potest, quod sacratiora quæque fidei nostræ sacramenta in dictis prophetarum erant obscure prolata. *Tenebrosa enim aqua in nubibus aeris* (Psal. xvii). Erant enim quædam quæ scire oportebat, et similiter quædam quæ pro tempore nesciri ratio exigebat. Propter illud quod et superius jam significavimus, ne opus redemptionis nostræ impediretur a malignis spiritibus vel hominibus. Nam, uti jam dictum est, *si cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent* (I Cor. ii). Quæ igitur in Christi sacramentis ad tempus oportebat latere, partim obnubilantur figurarum velamine, partim ambiguitate et obscuritate ipsius litteræ. Et illorum quidem quæ litteræ circumjacentis perplexione obnubilantur, quædam hujusmodi sunt ut nunquam nisi Spiritu sancto interpretante Christum sonare intelligerentur quale est illud: *Ex Egypto vocavi filium meum*. Quædam autem ejusmodi sunt, ut superficie tenus inspecta videantur aliud quam Christum sonare, diligentius autem discussa et plenius intellecta inveniuntur nullo modo posse alienum sensum recipere. Talis sane est iste Scripturæ locus quem modo inter manus habemus. Nam ubi dictum est: *Ecce virgo concipiet*, quædam præmittuntur, quædam subjunguntur in quibus sententiæ veritas obnubilatur, non tollitur. Ad obnubilandum veritatem juxta arbitrium regis signum proponitur. Illo autem petere nolente, nihilominus signum pro-

mittitur, et negligentius inspicienti de eodem dictum videtur. Plenius autem intelligenti perspicuum apparebit illud quod dicitur de Emmanuele ejus rei signum non esse. Sed nec esse debere, ejus, inquam, rei pro qua dictum est: *Pete tibi signum a Domino Deo tuo (Isa. vii)*. Quod ejus rei signum esse non possit superius monstrata ratio perdocuit. Quod autem ejusdem rei signum esse non debeat, ratio manifesta probat. Nam quod rex signum petere noluit, non ex pietate, sed impietate descendit. Intellexit enim rex astutus et idololatra quomodo idololatriam condemnaret, quantum idololatrias omnes confunderet, ad quantam Domini gloriam assurgeret si, signum a Domino petens, accepisset. Ex magna itaque malitia signum petere noluit, sed non minori astutia impietatis suæ negotium fictæ religionis simulatione palliavit: *Non petam, inquit, et non tentabo Dominum*. Indignum ergo de cætero fuit talem regem tollendi timoris gratia signum accipere, qui maluit sub instantis periculi trepidatione diutius laborare, quam illud fieri unde posset Domini gloriam accrescere. Obnubilatio item quædam veritatis videtur, quod puero promisso, puer postmodum natus introducit, ita ut de eodem intelligi posse putetur. Sed semper juxta hoc quod ob veritatis obnubilationem ponitur, aliquid adjungitur unde veritas vincatur. Inveniuntur itaque quædam similia, quædam dissimilia, quædam omnino contraria. Ecce de Emmanuele dicitur quia antequam puer sciat reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra a facie duorum regum suorum. Simile est quod de prophetissæ filio legitur quia, antequam puer sciat vocare patrem suum aut matrem suam, auferentur fortitudo Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. De illo dicitur quod vocabitur nomen ejus Emmanuel. Diversum est autem quod de illo præcipitur, voca nomen ejus, accelera, spolia detrahe, cito prædare. Non dicit, voca nomen ejus Emmanuel. Si et hoc eum nomen habuisse contendunt, prolato Scripturæ testimonio probent quod dicunt. Ibi legimus quod virgo concipiet et pariet. Omnino contrarium est quod hic invenimus, quia ex viri accessione ad eam legitur puerpera concepisse. Non dicam virgo, sed juvencula, vel abscondita. Quomodo esse potuit quæ juvenculos filios jam habuit, illum videlicet qui Isaïæ relictus fuit, et illum qui secundum Judæos ad hostes fugiens patrem dereliquit, nisi forte ex Scripturis probare potuerint ex alia eos uxore genuisse, et illa mortua istam duxisse, vel illa adhuc vivente cum ista adulterasse? Ecce cum quanta mentiendi impudentia verum esse volunt omne quod procaciter fingunt. Ecce quomodo tota circumstantia litteræ non nobis, ut ipsi volunt, sed illis inventa est reclamare.

CAPUT IX.

De his quæ ad signi commendationem pertinere videntur, a quo, quare, vel qualibus detur.

Sed antequam signum ipsum discutiat, consideremus prius quibus circumstantiis commendetur.

A Videamus ergo quibus, vel quare datum sit, quis signi dator, vel quale signum quod dedit. Certe domui David signum promittitur cum dicitur: *Audite ergo domus David (Isa. vii)*. Nonne David erat qui hæc a Domino promissionem acceperat: *De fractu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. cxxxi)*. Quanta, quæso, gloria domus David erat, quod de David progenie Messias mediator Dei et hominum nasciturus erat? Imo ad singularem gloriam, vel ignominiam eorum hoc ipsum proficiebat, gloriam quidem eorum qui grati futuri erant, ignominiam eorum qui ingrati futuri erant. Datum est ergo domui David signum, non quidem quod tunc intellexeret, sed quod illud quod magni cujusdam sacramenti signum futurum erat, quiddam singularis prærogativæ illis conferret. Quibus datum sit audimus, nunc et quare datum sit audiamus: *Nunquid parum est vobis molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo? Propter quod Dominus dabit, ipse vobis signum. Propter quid? Quia molesti erant. In quo molesti erant? In eo quod illi qui de domo David idololatræ erant, ejus gloriæ invidabant, et idcirco signum petere sicut ad illius gloriam fieri volebant. Dabitur itaque signum ad id maxime ad quod maxime fieri volebant. Dabitur autem ad maximam gloriam divinam, dabitur illis ad magnam confusionem suam. Dabitur procul dubio ad destructionem idololatriæ, ad confusionem omnis idololatræ. Confundentur autem alii ad pœnam, alii in pœnitentiam. Propter hoc quia ei molesti estis, quia ejus gloriam detrectatis, dabit Dominus ipse vobis signum; signum, inquam, in quo sit quædam admiratio divinæ potentiae, commendatio sapientiæ, exhibitio et comprobatio misericordiæ, accumulatio et consummatio gloriæ. Et vere gloria Domini magis cumulatur ex hoc signo, quam in eo quod creavit cælum et terram ex nihilo. Ecce quibus datur, ecce propter quid datur. Nunc consideremus et a quo datur: *Dabit, inquit, Dominus ipse*. Non ei potuit sufficere ut diceret Dominus, nisi adderet Dominus ipse. Quid est Dominus ipse, nisi Dominus per semetipsum? Dabit ergo Dominus non per hominem, non per angelum, sed per semetipsum. Dabit, inquam, Dominus ipse, cui dictum est a Domino: *Sede a dextris meis: Dixit, inquit, Dominus Domino meo, sede a dextris meis (Psal., cix)*. Dabit ergo Dominus ipse, non per subjectam creaturam, sed per propriam præsentiam. Dominus ipse in propria substantia, in propria persona. Dabit Dominus ipse vobis. Cur, quæso, in commune dicit vobis, cum non prosit nisi solis bonis? Sed merito dicitur vobis in commune cum signum quod datur quantum in ipso est omnibus sit utile, omnibus pariter possit prodesse. Ecce jam habemus, quis, quare dederit, et quibus. Sed signum quod tantum effertur, quod tot circumstantiis commendatur, ex cujus commendatione, vel comparatione primum illud despicitur, debet dignioris liberationis præsigium esse, quam ejus cujus probatur, nec esse posse, nec esse debere. Nunquid*

forte erit signum liberationis de manibus regis Babylonis? Sed audi quid in sequentibus dicitur: *Adducet Dominus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies qui non venerunt a diebus separationis Ephraim Juda cum rege Assyriorum.* Dicit itaque eos non liberandos, sed opprimendos in manibus regis Babylonis, ne forte putetur ejus rei signum fore, quin potius in ultionem illatæ molestiæ, in vindictam divinæ injuriæ videtur propheta ejusmodi minas intonasse. Radet Dominus in novacula conducta in his qui trans flumen sunt in rege Assyriorum caput, et pilos pedum, et barbam universam. Cujus ergo rei signum dicitur id quod de Emmanuele nostro legitur?

CAPUT X.

Quomodo ex signi qualitate perpenditur quod tollendæ primæ prævaricationis causa datum videatur.

Sed cum cœperimus signi ipsius qualitatem scrutare, dabitur fortassis ipsum quod quærimus ex qualitatibus ipsius modo posse perpendere. Libet ergo signum ipsum inspicere, et ejusmodi considerationi diligentius insistere: *Ecce, inquit, virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel; butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum (Isa. vii).* Ecce totam hoc quod de Emmanuele nostro dicitur ad originalem culpam quasi ex obliquo respicere et velut ex opposito respondere videtur, ibi per serpentem de ligno scientiæ boni et mali dicitur: *Quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri et eritis sicut dii scientes bonum et malum (Gen. iii).* Hic e regione simile aliquid ponitur, nisi quod hic veraciter, quod ibi fallaciter reponitur. Sane comestio hic ad meritum, illic fuit ad reatum, quod illic prævaricationis, hic fuit virtutis. Iste noster Emmanuel scientiam boni ac mali comedendo obtinuit, ille promissam sibi scientiam comedendo obtinere non potuit. Ibi legitur quod homo ejectus sit de paradiso, quasi de Domini contubernio atque consortio, hic de hoc nostro puero dicitur quod Emmanuel sit dictus, quod interpretatur nobiscum Deus.

Ubi notandum quod non dicitur de Deo, quod nos simus secum. Sed e converso de nobis dicitur quod ipse sit nobiscum, ut intelligamus non quasi hominem reversum ad Deum, sed Deum quasi evestigio hominem secutum usque in exilium, sicut scriptum est: *Visitavit nos oriens ex alto (Luc. i).* Quod igitur homo perdidit, in primo homine, scilicet cum Deo esse, hoc videtur in novo homine recuperasse, ibi ad mulierem dicitur: *In dolore paries filios (Gen. iii),* hic de hac nostra puerpera dicitur: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium.* Sed quare illa peperit non sine dolore, nisi quia non concepit sine libidine? Libido sane causa doloris, et dolor effectus libidinis. Ex effectu igitur causa innuitur in eo quod dicitur in dolore paries filios. Econtrario autem simul et e converso hic ex sublacione causæ perpenditur effectus ipsius sublacio. Quæ enim concepit cum virginitate concepit sine libidine, conse-

quenter intelligitur peperisse sine dolore. Ibi nec conceptus sine culpa nec partus sine pœna, hic quæ conceptio sine concupiscentia, et parturitio sine pressura. Quod igitur humana natura perdidit in puerpera prima (scilicet concipere et parere sine corruptione) hoc in hac puerpera nostra, velut quædam reparationis suæ primitias videtur recepisse. Videtis quomodo homo contra hominem, mulier contra mulierem ponitur; et modo ex opposito, modo ordine contrario, et simili quadam dissimilitudine sibi invicem respondere videntur. Illic femina de viro solo, hic vir de femina sola. Ibi ex fortiori sexu fragiliori fortior fructificatur, qui utrumque repararet. Videsne tanta similitudinis dissimilitudo, dissimilitudinisque similitudo quomodo nos admodum novitatis principium in istis sicut quoddam vetustatis principium exstitisse in illis? In primo homine quædam vetustatis inchoatio in posteritatis suæ condemnationem. In secundo homine quædam novitatis inchoatio in generis sui restaurationem. Ille itaque Adam primus caput est et origo omnium pereuntium, iste velut quidam alter Adam caput est et principium omnium in ipso resurgentium. Ipsum enim caput habemus, ipsius omnes nos membra sumus quotquot in ipso resurgimus. Ecce qualitas ipsius signi ostendit quod tollendæ primæ prævaricationis causa datum fuerit. Ecce quod de Emmanuele dicitur datum est ad remedium: sed quomodo in signum? An forte quod factum est in capite, signum est ejus quod futurum est in corpore? An forte quod in capite præcessit in corpore ipsius aliud agit, aliud presagit, atque aliud est quod interim actitat atque aliud quod in futurum præsignat? Operatur interim quæ sunt ad justificationem, præsignat in posterum quæ sunt ad glorificationem.

CAPUT XI.

Quomodo ex prima prævaricatione triplex damnum, et secundum damnum triplex, triplex promissum, et item secundum triplicem promissionem triplex signum.

Sed quia hæc, ut dictum est, quæ dicuntur de nostro Emmanuele primæ hominis prævaricationi quasi ex opposito videntur respondere, videamus quæ sint illa quæ ex eadem originali culpa perdidit, et tunc forte videbimus in ejusmodi spei firmitate, argumentumque certissimum hoc quod loquimur signum promissum, vel præstitum fuerit. Perdidit sane ex culpa suæ prævaricationis gloriam incorruptionis, prærogativam dignitatis, abundantiam plenitudinis: gloriam incorruptionis qua immortalis factus est, prærogativam dignitatis qua ad Dei similitudinem factus est, abundantiam plenitudinis qua in loco voluptatis positus est. Denudationem immortalitatis audi ubi de ligno vitæ legis: *Quacunque die comederis ex eo, morte morieris (Gen. ii),* honoris degradatio dignitatisque detractio fuit, ubi de illa sublimitate similitudinis Dei recidit in similitudinem jumenti: *Homo, inquit, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis*

insipientibus, et similis factus est illis (Psal. XLVIII). A *Evacuatus est autem abundantia plenitudinis, quando ejectus de loco voluptatis incurrit in illam sententiam maledictionis: Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinæ et tribulos germinabit tibi, et comedes herbas terræ, in sudore vultus tui vesceris pane tuo (Gen. III).* Ecce triplex damnum in expoliatione incorruptibilitatis, dignitatis, beatitudinis. Sed misericors et miserator Dominus secundum divitias bonitatis ejus noluit teneri in ira sua misericordias suas, sed tam pius inventus est ad subveniendum, quam pronus inventus est diabolus ad perdendum, quia apud Dominum misericordia, et copiosa apud eum redemptio. Copiosa autem redemptio non esset, nisi reparator noster dejectum hominem ad plenum restauraret. Secundum itaque triplex damnum, ex miseratoris sui munere accipit triplex promissum: Promissum recuperandæ immortalitatis, promissum recuperandæ dignitatis, promissum recuperandæ beatitudinis: *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent (Isa. XXVI).* Ecce re promissio sperandæ immortalitatis: *Dabo eis in domo mea, et in muris meis locum et nomen melius a filiis et filiabus (Isai. LVI).* Ecce re promissio reparandæ dignitatis: *Oculus non vidit absque te, Deus, quæ præparasti diligentibus te (Isa. LXIV; I Cor. II).* Ecce re promissio restaurandæ felicitatis. Ecce, ut dictum est, triplex promissum, secundum triplex damnum; et ecce nunc item secundum triplex promissum, accipe et animadvertite in his triplex signum: *Ecce virgo concipiet et pariet filium*, ecce primum. *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel*, ecce secundum. *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum*, ecce tertium. Habes igitur unum signum in matre, duo in prole. Signum incorruptionis in matre; signum recuperandæ dignitatis et plenitudinis in prole.

CAPUT XIJ.

De signo recuperandæ incorruptibilitatis.

Audi de matre: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium (Isa. VII).* Quantum hoc esse putas? Quam magnum, quam mirum, quam insolitum, quam stupendum quale vel quam magnæ rei signum? A sæculo non est auditum virginem concepisse, virginem parere, et post partum inviolatam permanere. Accipit ergo natura humana in B. Virgine Maria quasdam quasi arrhas vel primitias futuræ incorruptibilitatis suæ, integritatem incorruptionis virginæ. Quare, quæso, in hac vita sine corruptione non vivitur, nisi quia natura humana sine corruptione non seminatur? Radix enim nostræ corruptibilitatis germinare incipit ab ipsa hora conceptionis. Sed ecce in beata Maria ibi præcipitur unde germinasse videbatur. Et scimus quidem quoniam cum radix præciditur, tota ex ea fructificatio postmodum exsiccat: *Ecce, inquit, virgo concipiet, et pariet filium.* In eo sane quod dicitur virgo conceptura, et virgo paritura, aperte monstratur quod

utraque futura erat munda, et caro generans, et caro generata. Potuit ergo solus hujus puerperæ filius pro hac parte cantare canticum novum Domino. Sine iniquitatibus conceptus sum, et sine peccatis concepit me mater mea. Manifestum est itaque quod ad destructionem peccati venit, qui in ipso mundi ingressu maculam peccati de materna carne non contraxit; sed delevit. Si tantum sola ejus conceptio valuit ut concupiscentiæ fomitem, totiusque corruptionis radicem deleteret, quid, quæso, in expiationem corporis sui valere potuit nativitas, humilitas, circumcisio, conversatio, patientia, obedientia, passio, crucifixio? Si tantum valuit quod gestum est una hora vel unius potius horæ portiuncula, quid valere potuerunt tot annorum tempora in mysterium nostræ redemptionis impensa? Qui potuit sub conceptionis suæ tempora ex infusione gratiæ suæ maternæ viscera purgare, cur non credatur eos qui ejusdem gratiæ participes esse voluerunt quando et quomodo volnerit posse mundare? Cur non credatur in quolibet nostrum naturam illam mundare posse, quam in B. Virgine potuit non solum purgare, sed et honorare, sed et glorificare? In eo enim eam glorificavit quod ei aliquid supra naturam dedit. Fecit siquidem in ea aliquid quod fuit contra naturam, aliquid quod fuit secundum naturam, aliquid quod fuit supra naturam. Contra naturam infirmitatis nostræ fuit, quod virgo concepit. Secundum naturam fuit, quod in vulva conceptus et formatus, et tandem secundum legitima nascendi tempora natus fuit. Supra naturam non solum hujus infirmitatis nostræ, sed etiam supra naturam conditionis primæ fuit, quod sine virili semine virgo concepit. Puritatis fuit, quam sine concupiscentia seminare potuit. Honoris, quod prolem ab omni peccati contagio mundam effudit. Gloriæ, quod non de viro, sed de Spiritu sancto concepit. Certe, si Emmanuel noster de utroque sexu nasci voluisset, et hoc ratio exigeret, utrumque ad mundam prolem seminandam mundare potuisset. Sed, si de utroque carnem assumeret, utique et a proprietatis suæ similitudine longius recederet, et ad nostram minus appropinquaret. Proprietati enim suæ esset dissimile, si patrem et matrem haberet in humanitate, qui solummodo patrem habebat in divinitate. In hoc item et nobis dissimilior esset si duos (quod nos non possumus) partes haberet. Sed et ratio sane exigebat, ut sicut unum principium erat in generis nostri propagatione, sic esset et unum principium in generis nostri reparatione. Oportuit ergo reparatorem generis nostri, aut de solo viro, aut de sola femina nasci. Sed, si de viro sexum femineum assumeret, ordinem naturæ confunderet, qui femineum sexum supra virilem extolleret: et idem ipse diceretur filius ex divinitate, et filia ex humanitate. Sed, si virilis esset sexus quem assumeret, et virilis de quo assumeret, haberet sane vir geminum pro hac parte honoris solatium; femina nullum. Et certe, si de viro formari voluisset, ma-

teriam quidem de carnis nostræ substantia traheret; sed in ejus incarnatione naturæ operatio nihil haberet; et in hoc a naturæ nostræ proprietate longius discederet. O quantum honoris vel dignitatis mulieribus, vel ex mulieribus natis in eo contulit quod Creator omnium, et Salvator hominum nascentium more ex muliere nasci voluit! Ex muliere itaque debuit nasci, quem oportuit in quantum ratio sustinuit per omnia fratribus assimilari. Sed quod muliebrem de muliebri sexu assumere non debuit, ratio superius monstrata ostendit. Nam et ordinem, ut dictum est, naturæ confunderet et geminato in hoc mulierum solatio virilis sexus singularis privilegii nil simile haberet.

Notandum autem quod Deus præsciis futurorum ordinavit hinc inde geminum sexum secundum congruentiam duorum statuum sibi succedentium. Ibi de sexu fortiori fragilior producit, quando de Adam et Eva formatur. Sic et status statum subsequitur, et meliore sublato deterior subintroducitur. Prior fuit ante peccatum, quando potuit homo viriliter stare et fortiter agere. Secundus post peccatum, quando oportuit eum muliebriter vivere, et carnali illecebræ multiformiter subservire. Hic autem e converso de infirmiori sexu fortior gignitur, quando de altera quasi Eva quæ vere est mater omnium vere viventium secundus Adam generatur. Sic hic post unum statum alius exurgit, et deteriori melior succedit. Et prior quidem ante resurrectionem, in quo oportet sæpe cadere, sæpe resurgere, et muliebriter titubare. Secundus autem post resurrectionem, quando poterit homo in perfectionis suæ integritate immobiliter permanere. Et sicut de inferiori sexu in virgine creditur, quia fuit quando peccare potuit, et fuit quando peccare non timuit; sic et in priori statu quilibet electus ante mortem lapsum timet, post mortem omnino peccati lapsum non timet. Et sicut fortior sexus in Christo omnino peccare non potuit, sic in secundo statu homo in æternum peccare non timebit.

Et notandum in matre, ejusque prole; quia in matre caro mundata, in prole non mundata, sed unda; in illa purgata, in ista pura: sic in primo statu natura nostra purgatur, in secundo penitus pura invenitur. In priori sanctificatur, in posteriori glorificatur. Prior itaque est purificationis et sanctificationis; secundus puritatis et glorificationis. Habemus itaque in matre signum purificationis et sanctificationis nostræ, habemus in prole signum futuræ puritatis et glorificationis nostræ. Signum tamen utriusque status in sola virgine matre notare possumus. Signum purificationis nostræ quando aliquid adhuc habuit quod emundari oportuit, signum puritatis nostræ, quando post Spiritus sancti obumbrationem, peccati fomite extincto in sua puritate permansit.

CAPUT XIII.

De signo recuperandæ dignitatis.

Ecce jam unum signum habemus in matre; ha-

bemus et aliud in eo quod dicitur de ejus prole: *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel (Isai. vii).* Certe secundum quod ab evangelista dicitur, hæc propheta in Christo impletur. Ergo Emmanuel vocatur. Sed, quæro, nuncupative an substantive? Sed quis nuncupative eum Emmanuel dicit, quin potius Jesum secundum quod angelus docuit? Non igitur nuncupative, sed substantive hoc dicitur. Emmanuel autem interpretatur *nobiscum Deus*. Si ergo substantialiter, si veraciter hoc dictum est; ergo veraciter et substantialiter hoc est. Ergo puer hic noster substantialiter Deus est, et substantialiter nobiscum est. Si autem substantialiter nobiscum est, consequenter et Deus, et homo est. Sed quid hoc loco Judæi dicturi sunt, vel quid dicere poterunt? Nunquid probare poterunt ex testimonio alicujus scripturæ puerum suum vel Emmanuel dictum nuncupative, vel ex professione alicujus sectæ dictum Emmanuel substantive? Aut quæ erit ratio nominis, ut pro illo puero dicatur esse Deus cum eis? Quomodo ergo cum ei? Præsentia majestatis suæ, an participatione gratiæ? Sed quid magnum est esse cum hominibus, quomodo est cum demonibus? Essentialiter namque ubique est, et ejus præsentiam nihil effugere potest. An forte cum sanctis Patribus secundum participationem gratiæ eatenus non fuit, sed sub præsentia illius eorum pueri esse cœpit? Quis hoc, nisi insanus, dicat, vel dicere præsumat? Sed certe, nisi fallor, nec hoc dicere audebunt, quod abundantior præ cæteris qui ante eum fuerunt gratiam, vel acceperit per semetipsum, vel alii propter ipsum. Quid ergo dicitur? Qua ratione ex præsentia hujus pueri Deus veraciter et substantialiter nobiscum, ut dictum est, esse credetur, nisi quomodo omnes Christiani fatentur ex conjunctione suæ naturæ et nostræ in unitatem unius ejusdemque personæ? Recte ergo Emmanuel; recte nobiscum Deus dicitur, qui in unitate nostræ naturæ verus Deus comprobatur. Audi et evangelistam quomodo concurrat in eandem sententiam. *Ideo quæ quod ex te nascetur sanctum vocabitur Filius Dei (Luc. 1).* Ecce quomodo Deus. Sed quomodo nobiscum Deus, nisi quomodo alius evangelista exponit, cum dicit, quia *Verbum factum est et habitavit in nobis (Joan. 1).* Si Verbum caro factum est, si vere Dei Filius incarnatus est, advertis, ut arbitror, quomodo quam vere Deus nobiscum est, nisi forte putes Dei Verbum, Dei Filium aliud esse quam Deum. Sed audi docentem: *In principio, inquit, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (ibid.).* Ecce item magnum, ecce mirabile signum, et quod vere esse possit magnæ et admirandæ rei signum. Magnum sane signum, et mirabile sacramentum, Filium Dei fieri Filium hominis, Dominum majestatis participem fieri nostræ infirmitatis. Quis ergo diffidat, imo quis merito non præsumat hominem per Deum participem posse et debere fieri Divinitatis, si Deus propter homines factus est particeps nostræ humanitatis? Alioquin gratis Christus semetipsum

exinanivit formam servi accipiens, et habitu inventus ut homo. Nuuc igitur si Deus propter homines factus est Filius hominis per nativitatem, cur non multo magis homo per Deum fiat Filius Dei per adoptionem? Ecce quomodo dignatio illa divinx humiliationis data sit in signum futuræ nostræ exaltationis. Sed illud quoque non negligenter prætereundum, quod Emmanuel noster factus est nobiscum Deus, non solum nostræ susceptione naturæ, verum etiam cohabitatione peregrinationis nostræ. Sed cur, quæso, Deus hominem prosecutus est usque in exilium, nisi ut eum post se revocaret ad regnum? Habemus ergo certissimum repatriandi signum, familiare illud in hac nostra peregrinatione divinx cohabitationis contubernium. Certe quoque Christi tempora præcesserunt, post mortem ad inferni claustra descenderunt. Ecce exilium post exilium, captivitas post captivitatem : *Quis est, inquit, homo qui vivet, et non videbit mortem : eruet animam suam de manu inferi? (Isa. lxxxviii.)* Ad tollendum itaque timorem tantæ captivitatis, ad removendum metum futuræ damnationis datus est nobis noster Emmanuel in signum, exhibens nobis, ut dictum est, familiare contubernium. Nam, ecce post passionem et resurrectionem Christi, nemo creditur descendere ad inferos ex his qui sunt ad vitam prædestinati. Ecce ad qualem liberationem sperandam; ecce ad qualem timorem tollendum datum est illud quod loquimur signum. O quanto satius! o quanto salubrius datum est signum in redemptionem captivitatis diabolicæ, quam in liberationem de manu regis Syriæ et filii Romeliæ! Hoc est sacramentum quod dæmones latere oportebat; hoc est mysterium quod perfidos Judæos scire non expediebat.

CAPUT XIV.

De signo recuperandæ felicitatis.

Ecce jam habemus signum post signum. Restat autem adhuc et tertium : *Butyrum*, inquit, *et mel comedit (Isa. vii)*. Si intelligis quæ legis, si recolis quæ audis, citius animadvertis quam magnum, quam profundum mysterium, et quam admirandæ rei signum, eum puerum qui vere nobiscum Deus est; eum qui vere Dei unigenitus est, comedere, et bibere, et humanis necessitatibus seipsum sponte subicere. Ille, cujus gloriam vidimus, gloriam quasi unigeniti a Patre, ille dicitur butyrum et mel comedere. Ecce tremenda illa potestas potestatibus angelicis comedendo et bibendo communicavit hominibus et jumentis. Si Dominus itaque angelorum propter homines factus est particeps jumentorum, cur e diverso homo per ipsum non multo magis fiat particeps angelorum? *Butyrum*, inquit, *et mel comedit*. Cur non potius panem et carnem dicit? Nam et hoc veraciter dicere potuit. Aliquid fortassis in eo innuere voluit, qui ista specialiter expressit. Quid sunt autem mel atque butyrum, nisi deliciæ muscarum? et certe hoc immundarium, illud venenosarum, Nam apes aculeum portant, et venenum habent. Et vide quomodo pro melle laborant, vel pugnant, ita

A ut sæpe etiam animas in vulnere ponant. Butyrum autem, ut nostis, pinguedo est lactis, et scimus certe quomodo muscæ ex nimia ingluvie lacti se ingerunt et immergunt, modo et vitam deponunt. Emmanuel itaque noster butyrum et mel comedit, et propter nos usque ad muscarum participationem descendit. Siccine Deo parum fuit propter homines participare cum jumentis, nisi propter eos etiam participaret cum muscis? Audiant Judæi, audiant hoc Christiani, audiant universi. Ecce una in Trinitate personarum propter homines facta est particeps muscarum. Quis ergo desperet de cætero hominem posse fieri participem æternarum deliciarum, si Dominus majestatis, ut dictum est, propter homines descendit usque ad deliciæ muscarum? Ecce quantum semetipsum propter nos exinanivit, qui se tali indigentia sponte subiecit. Sed hæc, ut dictum est, exinanitio nostri Redemptoris data est in signum, et certissimum argumentum futuræ nostræ plenitudinis. Ecce juxta triplex promissum habes et triplex signum. Unum in matre, duo in prole. Hinc integritatem virginis, illinc humiliationem et exinanitionem divinx prolis. Vides et illud jam, ut æstimo, quomodo hoc triplex signum respondet e regione triplici promisso. Promissum est Judæo : *O mors, ero mors tua; morsus tuus, inferne (Ose. xiii)*. Promissum est Christiano : *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem (I Cor. xv)*. In signum autem hujus repromissionis, et velut quamdam arrham muneris accipit uterque integritatem virginæ incorruptionis. Promissum est Judæo : *In loco ubi dictum est : Non populus meus vos; dicitur eis : Filii Dei viventis (Osee. i)*. Promissum est Christiano : *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur (Matth. v)*. In signum autem hujus repromissionis accipit uterque humiliationem sui Redemptoris, susceptionem scilicet nostræ infirmitatis. Dictum est Judæo : *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos (Psal. xxxv)*. Dictum est Christiano : *Ego dispono vos sicut disposuit mihi Pater, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno Patris mei (Luc. xxii)*. Signum vero hujus muneris accipit uterque in exinanitione summæ majestatis. Ecce quomodo triplex illa promissio confirmatur in hoc triplici signo : Ut sit signum incorruptio incorruptionis, humiliatio exaltationis, exinanitio futuræ plenitudinis.

CAPUT XV.

Ad quam humilem scientiam Deus propter hominem descendit, qui et bonorum et malorum nostrorum experientiam suscepit.

Ad hoc autem quod dictum est, butyrum et mel comedet, statim adjungitur : *Ut sciat reprobare malum, et eligere bonum (Isa. vii)*. Nunquid ergo credendum est quod comedendo ullam ejusmodi scientiam obtinuerit? Utique non ego, sed propheta hoc dicit. Non est nostrum propheticum sensum pervertere, sed investigare; et si datur explanare, et quæ penetrare non possumus, saltem venerari debemus.

Sed dicit mihi contentioneus Christianus : Si Christus Dei Verbum Dei sapientia fuit, scientiam aliquam quomodo ex tempore obtinere potuit quam prius non habuit? Interrogat hoc Christianus, interrogo et ego Christianum quomodo Christus ex his quæ passus est didicit obedientiam (*Hebr. v.*). Nam et Apostolus hoc dicit, quis contradicat? Dicat autem mihi, quomodo ex his quæ passus est Christus obedientiam didicit, et ego dicam ei quomodo secundum aliquem modum aliquam scientiam obtinuit, quam secundum eundem modum eatenus non habuit. Dicit mihi Judæus, dicitis quia Emmanuel vester Deus fuit. Cum ergo scriptum sit : *Quia omnis sapientia a Domino Deo est, et cum ipso fuit semper (Eccli. i)*, quomodo ex tempore aliquam scientiam accepit? Sed dicat Judæus quomodo lignum vetitum, lignum scientiæ boni et mali dictum sit, et tunc forte simul inveniemus quod quærit. Certe lignum vitæ ex eo nomen habuit, quod ex insita sibi natura ex eo comedentium vitam servare posse accepit. Sed de ligno scientiæ nihil simile credere oportet. Alioquin ex ejus esu hominis scientia cresceret, non decresceret. Non ergo ejus rei effectum, sed occasionem præstitit. Nam bona quidem ante-esum vitium per intelligentiam simul et experientiam noverat, mala autem per experientiam omnino nescibat. Ad hanc autem malorum scientiam quæ per experientiam est, ex ligni comestione pervenit. Similiter erant quædam gena et infima bona ad quorum usum peccando descendit, quorum experientiam prius feliciter ignoravit. Sic et Christus postquam semetipsum exinanivit et formam servi accipiens factus est obediens Deo Patri, per experientiam didicit, quod prius per experientiam nescivit juxta hunc modum didicit ex usu comestionis quid esset inter malum famis et bonum refectionis. Butyrum et mel comedendo eodem modo cœpit edoceri quale sit ad similitudinem Dei creatum muscis assimilari. Experiendo didicit quam indigna soleat nobilis illa creatura Dei pati, et eo ipso quomodo oporteat illi compati, vel illius misereri. Debit enim, ut ait Apostolus per omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret (*Hebr. ii*). Comedendo ergo secundum aliquem modum scire potuit quod secundum eundem modum prius ignoravit. Certe post resurrectionem suam legitur Emmanuel noster mel comedisse, obtulerunt enim ei partem piscis assi, et farum mellis. Quod ante passionem et resurrectionem comedit, fuit ad refectionem, quod post resurrectionem comedit, fuit ad solam dispensationem. Quod igitur ante resurrectionem comedit, potuit valere ad reprobationem mali : nam malum non solum cognoscitur ex qualitate sui, sed plenius atque perfectius cognoscitur ex comparatione et collocatione boni. Comestio igitur quæ fuit ad refectionem potuit esse ad reprobationem mali, seu etiam ad approbationem boni. Sed non ibi dictum est, ut sciat reprobare malum et approbare bonum, sed eligere bonum. Eligere autem est proprie de bonis

A optima secernere. Illa ergo comestio post resurrectionem ad electionem boni fuit, in qua quod optimum fuit probavit. Ibi experiendo probavit quid sit inter illum statum quo infirmitas comedere compellit ad carnis refectionem, et inter illum quo charitas comedere consentit ad solam dispensationem. Sed quia malum, ut dictum est, plenius cognoscitur ex comparatione boni, et bonum eadem ratione ex comparatione optimi : illa sane resuscitati comestio non solum valuit ad mali reprobationem, verum et ad boni approbationem, et ad ejusdem electionem. Ad plenitudinem itaque ejus scientiæ, quæ per experientiam est, Christus pervenit, quando post gloriam resurrectionis cum discipulis comedit. Certe, ut superius dictum est, in hanc experientiam malorum, vel egenorum bonorum Adam primus comedendo noscitur cecidisse; ecce ad eandem Adam secundus comedendo agnoscitur descendisse.

CAPUT XVI.

Quod per humilem illam quam suscepit supereminentis scientiæ plenitudinem naturæ nostræ acquisivit.

Ecce ad qualem, ecce ad quam humilem scientiam Deus propter homines descendit, qui et malorum et bonorum nostrorum experientiam suscepit, sed in eo ipso naturæ nostræ acquisivit, non solum illam quam primus homo perdidit, verum etiam illam quam quidem non vetitum edendo, sed abstinendo acquirere potuit. Certe, ante prævaricationis reatum per experientiam, novit homo quid esset interesse gaudiis paradisi. Sed necdum per experientiam noverat quid esset interesse gaudiis cœli. Novit quid sit esse in loco voluptatis, nescivit quid sit fore in gloria æternitatis. Nonne priorem illam recuperavit homo, quando audivit homo ab Homine Deo : *Hodie tecum eris in paradiso? (Luc. xxiii.)* Nonne et istam sublimem accipere meruit homo per Hominem Deum, quando Homo Deus elevatis manibus ferebatur in cœlum, ascendensque in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus? (*Psal. lxxvii.*) Illam accepit homo post Christi resurrectionem, istam accepit homo post Christi ascensionem. Emmanuel itaque noster, ut dictum est, per primam illam humilem acquisivit naturæ nostræ novissimam istam sublimem. Sed si comedendo obtinuit illam, nunquid non et istam? Utique quia istam obtinuit illa mediante, de qua igitur intelligitur, quod ibi dicitur : *Quacunque die comederitis ex eo, eritis sicut dii scientes bonum ac malum (Gen. ii)*; de eadem intelligamus, quod in hoc loco legitur : *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum (Isa. vii)*. Nunquidnam Scriptura non videtur hoc tacite innuere quæ dicit hic ex comestione provenisse quod ibi fallaciter promittitur ex comestione posse provenire? Hanc autem sublimem et supereminentem Christus in sua ascensione obtinuit, quando in gloriam suam in æternum intravit. Attende quid dicitur, quomodo ibi legitur : *Et convalescens, inquit,*

præcepit illis ab Hierosolymis ne discederent, et paucis interjectis additur : *Valentibus illis, elevatus est* (Act. 1). Ecce quia comedit et ascendit. Adam comedendo ab illa sublimitate quam habere poterat, ad abjectam istam et humilem scientiam recidit; Emmanuel noster comedendo et ascendendo, humilem istam deposuit, et subliuem illam apprehendit. Dicitis quia oportuit Christum pati, et resurgere a mortuis, et ita intrare in gloriam suam. Quid si dicimus oportere Christum comedere, et ascendere, et ita apprehendere illam quam locuti sumus subliuem scientiam? Dicitis quia tanti meriti fuit passio Christi, ut ex virtute patientiæ meruerit in omnem plenitudinem gloriæ introire, vel alios introducere. Quid si nos dicimus quoniam tanti ponderis apud Deum fuit, quod Emmanuel noster butyrum et mel comedit, quod muscis etiam communicavit, ut ex humilitatis ejus merito in omnem plenitudinem scientiæ jure jam debeat, vel ipse intrare, vel alios introducere? Sed quod dictum est nostrum puerum comedendo didicisse reprobare malum et eligere bonum, non sic accipere oportet quasi scientiam illam, quæ per experientiam est, ex sola comestione obtinisset. Nam et Apostolus dicit quia Christus in his quæ passus est obedientiam didicerit (*Hebr. v*). Sed nunquid ex his tantum quæ passus est, et non etiam ex his quæ per semetipsum operatus est? Imo certe ex his et ex illis; quia in utrisque executus est non voluntatem suam, sed voluntatem Patris. Sic sane non solum comedendo et bibendo, verum etiam esuriendo et sitiendo, sine alio quolibet experiendi modo didicit quæ prius per experientiam nescivit, et comedendo quidem non solum ex esu butyri et mellis, imo et ex esu cujusque comestionis. Potuit ergo et de aliis cibis hoc dici, quod dictum est de cibo butyri et mellis. Sed Scriptura divina quædam ex industria tacuit, quæ tamen veraciter dicere potuit: quædam vero ex multis quæ dici poterant, dicenda elegit quæ certi mysterii gratia singulariter exprimenda cognovit. Cur igitur dicit huic homini ex comestione provenisse quod primo homini fallaciter pronissum est ex comestione posse provenire, nisi ut intelligamus hæc fuisse ad meritum, seu etiam ad remedium, quod absque dubio ibi fuit ad reatum? Vides certe quomodo seductor noster fraudulentæ suæ lucra quæ per mulierem acquisivit, iterum per semen mulieris amisit. Utinam tandem aliquando Julæi evigilent! Utinam tandem aliquando sapiant, et intelligant hanc esse mulierem, hanc ejus esse prolem de quibus a Domino dictum est ad serpentem: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, inter semen tuum et semen illius!* (*Gen. iii.*) Cur non intelligunt hoc mulieris semen prædictas inimicitias exercuisse, et victoriam obtinuisse, cum audiant hunc ex comestione ad illud profecisse, unde constat ad serpentis suasionem primum hominem defecisse? Ecce quomodo impugnatoris nostri sententia per istum omnino in contrarium est versa. Quidquid ille ho-

A mini fraudulenter abstulit, iste multiplicius reparavit. Facile igitur perpendi potest ex qualitate signi, quod per ipsum liberandi sumus ex captivitate et oppressionem diaboli.

CAPUT XVII.

Quod in passione nostri Emmanuelis multi captivati sunt ex spiritibus malignis.

Sed quomodo illud intelligitur quod statim ad ista subjungitur: *Quia antequam puer sciat reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum?* (*Isa. vii.*) Quod dicit antequam sciat reprobare malum et eligere bonum, idem valet ac si diceret: *Antequam resurgat et ascendat in cœlum, quoniam, sicut jam dictum est, antequam a mortuis resur-*

B *rexerit plenitudinem illius scientiæ quæ per experientiam est non accepit, sicut nec illam quam per istam naturæ nostræ acquisivit. Cur ergo dicit ante resurrectionem, vel ascensionem Emmanuelis nostri a facie duorum regum terram eorum liberari oportere, cum constet non solum ante resurrectionem, sed etiam sexcentis, vel eo amplius annis ante ejus nativitatem liberatam fuisse? Sed quod constat præcessisse nativitatem, consequenter constat præcessisse resurrectionem. Si juxta hunc modum quod propheta dicit dicimus esse verum, nihilominus tamen Judæus contendet illud quod dicitur esse frivolum. Sed in verbis tanti prophetæ, sicut nec falsum, ita nec frivolum creditur aliquid fuisse.*

C *Sed quid si ad hæc dicimus Spiritum sanctum sub quadam quasi fatuitate litteræ profunditate tanti mysterii ex industria adumbrasse? Sic sane etsi frivolum videatur secundum quod sic dicitur frivolum, tamen non erit in eo propter quod sic dicitur. Verumtamen si tales reges hoc loco accipere velimus quales in Daniele legimus, erit sane in verbis prophetæ quod nec Judæus possit refellere, nec Christianus audeat negare: *Et nunc, inquit, revertar ut præliar adversus principem Persarum. Cum ergo egrederer apparuit princeps Græcorum veniens* (*Dan. x*). Quis autem non videat spiritus malignos hoc loco in his principibus debere intelligi? Possumus itaque, imo, ut arbitror, omnino debemus ejusmodi reges in hoc loco accipere, nisi forte*

D *hoc movet quod hic reges ibi nominantur principes. Sed advertendum quod idem ipse qui dictus est princeps Persarum, in superioribus nominatus est rex Persarum: *Ecce, inquit, Michael unus de principibus primis venit in adjutorium meum, et ego remansi ibi juxta regem Persarum* (*ibid.*) Similiter et ille qui in Evangelio dictus et princeps mundi (*Joan. xii*), et in alio Scripturæ loco dictus est rex super omnes filios superbiæ (*Job xli*). Hujusmodi ergo reges illis præsidebant, qui sive in Syria, sive in Samaria idololatriæ serviebant. Nec hoc quidem dico, tales videlicet reges hoc loco per regem Syriæ, et Filium Romeliæ mystice designatos, sed ipsos in his verbis proprie et historice expressos: *Derelinquetur, inquit,**

terra a facie duorum regum suorum (Isa. vii). Nihil sane hic dicitur quod te in alium sensum compellere videatur. Non dicitur a facie duorum regum istorum, sed a facie duorum regum suorum, ne te relatio cogat ad superiora respicere et prædictos reges intelligere. Non dicit de his regibus, in terra sua interficientur, non dicit captivabuntur, non dicit in his omnibus aliquid fieri in manu regis Assyriorum, sicut in sequentibus legis, quia auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samaritæ coram rege Assyriorum. Nihil horum nec tale aliquid dicit quod de regibus spiritalis nequitie in cœlestibus intelligi non possit. Sed ita sane deprehenditur Scriptura de quibusdam regibus loqui, ut quod dicitur et spiritalibus et carnalibus regibus possit aptari, ut in uno eodemque sit et unde infidelitas infatuetur, et fidelitas illuminetur. Nam ipsa quidem litteræ ambiguitas veritatem obvolvit. E diverso autem sacramenti profunditas, prophetiæ auctoritas, sententiæ gravitas fidei tramite ad veritatem conducit, et intrare compellit. Quis enim non videat pro mysterii dignitate eorum quæ dicta sunt, illa quæ adduntur magnum aliquid continere, et ad illa quæ promissa sunt debere respondere? Videamus ergo quid de ejusmodi quos diximus regibus Scriptura denuntiet, et videbimus quam convenienter quod dicitur superioribus respondeat. Dicit ergo: *Quia antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra a facie duorum regum suorum (ibid.)*. Certe in libro Judicum loquente Jephthæ ad Seon regem Amorrhæorum, possessio dæmonis terra illa dicitur, in qua velut deus colebatur: *Nonne, inquit, ea quæ possidet Chamos deus tuus, tibi jure debentur? Quæ autem Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem (Jud. xi)*. Quare ergo spiritus erroris illius terræ reges non dicantur, qui in ea per infidelitatis et privitatis magisterium usque ad tempora Christi principabantur? Hujusmodi enim regnum malorum, malignorumque spirituum, alii dicuntur spiritus erroris, alii spiritus fornicationis. Hujusmodi regum multi in passione Christi sunt captivati, et de sua tandem tyrannide dejecti. Illi videlicet qui in spiritibus malignis præ cæteris erant majoris astutiæ et vehementioris audaciæ. Illi denique per quos salus eorum impediri poterat, de quibus primitiva Ecclesia congreganda, et fidei seges propaganda erat, ut designata illa divinæ propagationis messio in divina horrea congregaretur, de qua in Evangelio legitur: *Respicite regiones quoniam jam albæ sunt ad messem (Joan. iv)*.

CAPUT XVIII.

Quid in signum generalis damnationis in Christi passione inchoata est quedam captivitas dæmonum, sicut in Christi ascensione glorificatio resurgentium.

Tale aliquid habemus in Evangelio, ubi dicitur est a Domino: *Jam princeps hujus mundi ejicietur foras (Joan. xii)*. Ecce unde ejectus, sed quo, quæso, projectus? Sed quo melius pro-

jectus creditur quam quo per Joannem in Apocalypsi designatur? *Et apprehendit, inquit, draconem serpentem antiquum qui est diabolus et Satanas, et ligavit eum per annos mille, et misit eum in abyssum, et clausit, et signavit super illum, ut non seducat amplius gentes, donec consumerentur mille anni, et post hæc oportet illum solvi modico tempore (Apoc. xx)*. Quod hic dicit abyssum, hoc postea vocat stagnum, et diabolus, inquit, missus est in stagnum ignis et sulphuris (ibid.). De hoc autem abysso rogant dæmones Dominum in Evangelio, ne præciperet eos in abyssum ire (Luc. viii). Ecce quomodo in capite iniquorum omnium captivitas dæmonum inchoata est quando in Christi passione princeps mundi de mundo ejectus, et in abyssum missus est. Et sicut Christus creditur non solus surrexisse a mortuis, quoniam sicut scriptum est multa corpora sanctorum qui dormierant resurrexerunt, et apparuerunt multis; sicut Christus, inquam, creditur non solus resurrexisse, sic nec creditur in cœlum solus ascendisse. Ascendens namque in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Sicut ergo Christus caput omnium honorum non solus resurrexit, vel solus ascendit, sic caput omnium iniquorum diabolus non solus creditur de mundo ejectus, et in abyssum projectus. De numero autem eorum qui in Christi passione cum mundi principe captivantur recte hi creduntur de quibus modo dicitur: *Derelinquetur terra a facie duorum regum suorum (Isa. vii)*. Quomodo terra in qua diu principabantur ab eis derelinquetur, nisi quia ab ea ejicientur, et in abyssum mittentur? Hoc autem quia in Christi passione factum est inter nativitatem et ejus assensionem impletum est, quia antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra? Antequam puer, inquit, per experientiam sciat non solum mala reprobare, vel bona approbare, verum etiam bona eligere et inferioribus bonis sepositis optima apprehendere, antequam ad cœlos ascendat, et per experientiam addiscat quid sit, vel quantum terrenis oblectamentis præemineat corporali etiam præsentia gaudiis cœlestibus præsidere, et choris angelicis interesse, ante istam utique electionem bonorum derelinquetur terra quam rex Achab detestabatur a facie duorum regum suorum. Nam hoc, ut dictum est, factum est in passione, illud in ascensione, et nota quod dicitur, quia: *Quia, inquit, antequam puer sciat. Ac si dicat: Dixi quia dabit Dominus vobis signum, et quod vere sit signum futuræ vestræ liberationis. Sed antequam ex toto compleatur, fiet quod in diabolo et angelis ejus erit, signum æternæ captivitatis. Nam, sicut in ascensione Christi vel coascendentium inchoata est liberatio et exaltatio captivorum, sic sane in ejectione et projectione diaboli atque concendentium inchoata est captivitas captivantium. Et sicut gloria quæ præcessit in bonorum omnium capite vel membrorum ipsius parte signum est generalis glorificationis, sic dejectio quæ præ-*

cessit in reproborum capite, membrorumque ipsius A parte, signum est generalis damnationis.

Et notandum sane quod sicut in generali resurrectione prius futura est reprobatio malorum et postea glorificatio justorum secundum illud : *Tollatur impius ne videat gloriam Dei (Isa. xxvi)*, sic circa primitivæ resurrectionis tempora prius captivatae sunt, quasi quaedam primitivæ dæmonum, postea autem glorificatae sunt primitivæ electorum.

CAPUT XIX.

Quod ex incarnatione nostri Emmanuelis factus est Deus quasi unus ex nobis.

Ecce, fratres, quid contulit, ecce quid profuit puerperium virginis, incarnatio nostri Emmanuelis. Iste est puer qui solus matris suæ integritatem non abstulit, sed sacravit. In isto puero factus est nobiscum Deus, per hunc puerum genus humanum recepit quod in primo omnium parente amisit. Ab hoc puero dejectus est qui prius deiecit, ab hoc erectus qui prius dejectus fuit. In hoc puero recuperavit homo honorem suum, ipse est qui abstulit opprobrium nostrum. Sed quale, inquit, opprobrium : *Homo, cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similitis factus est illis (Psal. xlviii)*. Factus est autem homo ad imaginem et similitudinem Dei, grandis honor. Sed homo non intellexit, ideoque despexit. Despecta vero atque rejecta similitudine Dei, transfiguravit se ad similitudinem jumenti. Ecce quale dedecus, juxta magnitudinem honoris magnitudo dedecoris, inde opprobrium, inde improprium; et juste jam quidem opprobria exprobrantium ceciderunt super eum. Merito ergo clamat : *Aufer a me opprobrium et contemptum. Penses homo pietatem Dei, si possit. Contemptus a nobis, contemptum nostrum sustinere non potuit. Despectus ab homine, despicientis opprobrium portare non sustinuit. Rejecit homo ad quam formatus est similitudinem divinam, Deus e vestigio conformavit se ad illam qua homo transformaverat se similitudinem humanam. O qualis reformatio honoris! O qualis deterisio exprobrationis, transformatum similitudini jumenti, habere jam Deum similem sui! Ecce ad extergendum opprobrium nostrum, Deus Dei Filius factus est nobis Emmanuel, comedens mel atque butyrum, ut juxta similitudinem hominum sciret reprobare malum et eligere bonum. Cesset ergo jam velus opprobrium, cesset illud antiquum improprium. Ecce enim audio unam aliquam ex tribus in Trinitate personis personare in voce exprobrationis. Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis. Merito certe exprobrastis, sed nunquid adhuc exprobraturi estis? Certe si dicitis ironice quia homo factus est quasi unus ex nobis, nos de cætero dicemus tam fidenter quam veraciter, quia Deus factus est quasi unus ex nobis. Dictum est illud et merito cum exprobratione, dicamus nos jam istud cum gratiarum actione. Dictum est illud in voce exprobrantis et obloquentis, dicamus modo istud in voce exultationis et confessio-*

nis. Ecce quid contulit nobis proles puerperæ nostræ unigenitus ille Dei genitricis Mariæ. Merito dictum et merito dicendum : *Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. Felix conceptus, felix et partus nati ex ea nostri Emmanuelis, in quo Deus absque dubio similis factus est nobis.*

CAPUT XX.

Quod homo factus est velut Deus, et quod homo verus factus est verus Deus.

Ad hoc autem factus est Deus quasi homo sciens reprobare malum et eligere bonum, ut fieret homo sicut Deus, sciens bonum et malum. Quomodo autem scit Deus bonum, aut quomodo scit malum? Malum quidem plena intelligentia absque omni experientia, bonum vero plena intelligentia et sempiterna experientia. In malo est ei experientia inaccessibleis, in bono experientia imperturbabilis. Futurum est autem ut fiat homo in huac modum sciens bonum et malum, quando confirmatus in bono et consummatus in gaudio in æternum, sicut peccare non poterit, sic nec mori vel pati timebit. Mors enim non erit ultra, neque luctus, neque clamor; sed nec dolor erit ultra, quoniam prima transierunt, sed lætitia sempiterna erit super capita eorum (Apoc. xxi; Isa. xxv). Sed quid mirum est si homo factus est velut Deus, quandoquidem homo factus est verus Deus? Certe si homo Christus est Deus, imo quia veraciter est Deus, eandem divinitatem habet quam habet Pater, et Spiritus sanctus, ergo et eandem potentiam, ergo et eandem sapientiam; ergo eodem modo sapit homo Christus quo Pater et Spiritus sanctus. Quod igitur dictum est per ironiam de Adam primo, jam dicere possunt ex sententia Pater et Spiritus sanctus de Adam secundo. Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis sciens bonum et malum. Vox illa exprobrationis jam versa est in materiam laudis. Ecce jam audemus, et dicimus quia homo factus est quasi unus ex nobis propter suam divinitatem, Deus factus est quasi unus ex nobis propter suam humanitatem. Ecce quid nobis contulit, ecce quid nobis profuit fructus virginis, secunditas virginitatis. Merito dictum, merito dicendum : *Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui.*

CAPUT XXI

Quod sit verum in materiam laudis, illud opprobrium exprobrantis; ecce Adam factus est quasi unus ex nobis.

Ecce monstratum est per veritatem jam posse dici de Adam secundo, quod per exprobrationem prius dictum est de Adam primo. Quid autem dicemus de eodem homine primo claritati Christi configurato, et in Christo glorificato, secundum quod scriptum est : *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ? (Philip. iii.)* Adam itaque sic clarificatus, et in divinum simile transfiguratus nonne veraciter erit velut unus ex illis a quibus per improprium andivit : *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis? Si Christus est una ex tribus*

in Trinitate personis, nonne claritati Christi con-
gnatus erit quasi unus ex ipsis? Cesset jam ironia,
dicatur jam ex sententia. Dictum est hoc expro-
brando, dicamus modo hoc gloriando et glorificando
Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ex quo
factum est, per quem factum est, in quo factum
est totum quod propter nos factum est. Dic, impie
Zabulon, quid valet nunc fraus tua? Plus est quod
nobis contulit Christi misericordia, quam quod
nobis abstulit illa tua fraudulenta malitia. Ecce
homo factus est quasi Deus sciens bonum et malum
quod tu fraudulenter promisisti. Ecce homo factus
est verus Deus, quod tu quidem nec cogitare
potuisti. Dic ergo, dic, impie Zabulon, quid tibi jam
valet illa quondam tua cruenta victoria? Ecce
quondam victor, jam nunc victus jaces a Christi
victoria. Mulierem decepsisti, et per mulierem de-
jecisti, et ecce in muliere deceptus, et per mulie-
rem dejectus corruisti. Ecce quales inimicitias exer-
cuit; quomodo pugnavit, vicit, triumphavit semen

A mulieris, fructus Virginis matris. Dicamus ei omnes,
dicamus singuli: *Benedicta tu in mulieribus et bene-
dictus fructus ventris tui (Luc. 1)*. Nemo miretur,
nemo indignetur nos quidem tam brevem materiam
longa expositione extendere, sermonem protrahere,
verba multiplicare, tam jugi diligentia, tam dili-
genti vigilantia objecta refellere, sentienda astruere,
veritatis sententiam hinc inde roborare. Nemo,
inquam, indignetur, nemo miretur cum videat
prophetam in paucis admodum verbis fidei nostræ
fundamenta jecisse. Quoties a sanctis doctoribus,
scriptoribus, prædicatoribus, incarnationis myste-
rium ventilatur, discutitur, commendatur, hæc
auctoritas semper in argumentum adducitur; et
certo, si in solido veritatis fidei nostræ structura
non fundatur, non potest esse stabile quod super-
ædificatur. Si hoc quod dicimus ad excusationem
nostram non sufficit, addam adhuc quod sufficere
possit. Materia certe dulcis est, et nobis vacat, et
de dulci materia diu loqui delectat.

LIBER SECUNDUS

In quo introducuntur Hugo et Richardus altercantes

PROLOGUS.

Post illum tractatum quem de partu Virginis,
vel infantia nostri Emmanuelis contra quorundam
errorem dictaveram, simul et edideram, quemdam
ex magistri Andreæ discipulis offendi, quem adhuc
eodem errore implicitum inveni. Exarsit itaque ani-
mus meus ad illa quæ ante jam dixeram ad-
huc aliquid addere, unde possem eorum etiam
infirmis satisfacere, qui sub hoc erroris con-
tagio videbantur pene usque ad desperatio-
nem laborasse. Credo autem devotis mentibus ad-
modum placere, parvitatem meam tam excellenti
materia, cum tanta diligentia insistere, et ad tol-
lendum errorem de tam immenso tanti mysterii
profundo libenter desudare. Sub forma autem dialogi
totam subsequentis operis seriem digessi, eo quod
hic modus dicendi, vel docendi præ cæteris sit, vel
ad audiendum jucundior, vel ad persuadendum effi-
caciior. Unum itaque ex magistri Andreæ discipulis
mecum altercantem introduxi, ut sub forma ratio-
cinandi, servata vicissitudine interrogandi et re-
spondendi, melius elucesceret quidquid in dubium
venire potuisset. Neminem vero conturbet si unum
eumdemque Scripturæ locum videat me aliter et
aliter exponere, cum sciat apud Scripturæ sacræ
expositores hoc frequens esse et celebre. Nam da-
tam illam superius de duobus regibus sententiam
volui primo ponere, eo quod videatur magnorum
quorundam virorum expositioni magis accedere.
Ad ultimum autem illam ponere placuit, ad quam
animus meus amplius accedit. Lectoris autem ju-
dicio relinquatur eligere quod rectius judicaverit.

CAPUT PRIMUM.

Prælibatio materiæ de qua agitur in hoc opere.

Hugo. Inspecto illo quem de Emmanuelis conce-
ptu vel partu scripsistis tractatu, multa admodum
placuerunt. Verumtamen, ut vera fatear, mihi ad
plenum satisfacere non potuerunt. Nam exquisita
illa altercationis nostræ ratiocinatio jam me an-
cipitem quidem sententiam traxit, sed in con-
trariæ partis assertionem solidare non potuit. Ricu.
Puto, mi Hugo, quia intentionis nostræ studium
nonnihil effecit, si jam te de pertinaci ad ancipitem
sententiam perduxit. Nam multo tolerabilius est
dubitare de veritatis assertionem, quam falsa confi-
denter astruere. Supra modum autem miratus sum
pariter et indignatus quod te, quod tuum illud in-
genium tam tenuis aranæ tela potuit irretire, et
pene insolubiliter illaqueare. Ista procul dubio
illaqueatio tua præcipua causa fuit, quæ me ad
confutandum erroris seminarium scribere coegit.
Veritus sum sane ne alios involveret error qui te
irretire potuit, et ecce quod verebar accidit. Nam
alium quemdam ex magistri tui Andreæ discipulis
postmodum offendi, quem eodem erroris laqueo,
quo etiam te prius irretitum inveni. Hugo. Nescio
qua fronte telam aranæ dicitis, quam totis machi-
nationis vestræ conatibus dirumpere non sufficit.
Sed ne me æstimet quis contentioso sine pugnas
verborum querere, paratus sum ea quæ me novent
exponere, et in omnibus rationem apertam recipere,
rationi acquiescere, et at animum meum plenius
exponam, paratior sum ob reverentiam tanti sa-
cramenti, paratior, inquam, a veritate vinci, quam

sophistico vincere, et contentiose agere. RICH. Placet admodum, frater, placet quod te vel sero tanti sacramenti reverentia tangit. Sed jam exspecto a te ipso audire quæ sint illa quæ juste debeant vel valeant animum tuum movere. HUGO. Primo quidem quod rationes quibus illum quem vocatis errorem convincere tentatis, videntur infirmæ, nec satis necessariae. Verum illæ quas ad dandi signi commendationem refertis, satis placent per se consideratae. Sed si circumstantiam litteræ cogitemus, nil omnino videntur ad rem pertinere. Nam illa quam de electione boni ponitis sententia, videtur mihi violenta, et illa quam de duobus regibus datis satis peregrina. RICH. Nescio quid sit illud quod te in illo tractatu nostro tibi placuisse dicis, qui pene totum quod diximus reprehendis. Sed debes singula eorum quæ te movent explicare plenius, si quæris ut ad singula tibi sufficienter respondeamus. HUGO. Gratium habeo quod proponitis.

CAPUT II.

Quod dicta prophetia non possit veraciter intelligi, nisi de sola beata Virgine Maria.

HUGO. Primo itaque illud adhuc animum pulsat, quod tollendi timoris gratia signum dandum erat, secundum quod Dominus per prophetam proposuerat. Ecce concedimus quod dicitis quia ex magna malitia descendit, quod rex signum petere noluit; unde et de cætero indignum fuit talem regem tollendi timoris gratia signum accipere, quia maluit, ut superius docuistis, sub instantis periculi trepidatione diutius laborare, quam illud fieri unde gloria Domini posset accrescere. Ecce, inquam, concedamus ista vera esse, non tamen consequens est Deum poenituisse promissionis suæ. Sæpe etenim ubi abundat malitia, superabundat et gratia. Ex superabundanti itaque gratia, etiam contra regis meritum promissum signum dare potuit, quia solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Partus autem virginalis, sicut enim ipsi conceditis, non potuit esse signum illius quæ tunc desiderabatur liberationis. Quod ergo regi Acham tollendi timoris gratia proponitur, et domui David promittitur et exhibetur, ut signum esse possit ejus rei ob quam dandum fuit, recte intelligitur dictum de prophetissa, et nihilominus completum in beata virgine Maria, ne quis nos æstimet judaizare, et erroneos esse. Nam et id quod scriptum est: *Os non comminuetis ex eo* (Exod. XII; Joan. XIX), dictum utique est de paschali agno: nihilominus juxta evangelistam impletum est in Christo. RICH. Illud quæro audire ex te, utrumnam credas aliam aliquam præter solam beatam virginem Mariam, virginem concepisse, virginem peperisse? HUGO. De alia certe nec credo factum, nec spero futurum. RICH. Non ergo recte intelligitur de prophetissa dictum: *Ecce virgo concipiet et pariet filium*. HUGO. Recte hoc dixeritis, si in Hebræo hoc loco virginem legeretis. Sed utique jam audistis quod hoc loco legitur in Hebræo, non idem sonat quod

A virgo. RICH. Quantum nobis videtur, quidquid in superiori tractatu vociferavimus, surdis auribus locuti sumus. Vociferabimur ergo certe adhuc majori, si oportuerit, clamore, si vel sic detur surditatem tuam rumpere. Dic illud, obsecro, unde animadvertis illam de qua loquimur prophetiam in beata virgine Maria completam? HUGO. Cum evangelista manifeste hoc dicat, quis nisi infidelis negare presumat? *Hoc autem totum*, inquit evangelista, *factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in utero habebit et pariet filium* (Matth. I). RICH. Quod per prophetam a Domino dictum, et in beata Virgine completum dixisti, vellem a te iterari voce grandiori. HUGO. O quam justo Dei judicio surditatis notam incurristis, quam nobis quidem injuste satis impingere tentastis! Erigite itaque aures, et audite vociferantem si non potestis sermocinantem. Ecce virgo in utero habebit. RICH. Ego sane id exegi a te cum iteratione et vociferatione, non ad rumpendam surditatem nostram, sed tuam. Nunquidnam vel adhuc intelligentiæ aure percepisti quæ ipse iterato dixisti? Quid jam taces? Cur pro more non illico respondes? HUGO. Utque intumesco adversum me ipsum præ ira et indignatione, quod recolo me ista toties legisse et audisse, et quod modo animadverto minime advertisse. Nam, sicut intellexi et credidi prophetiam illam in beata Dei Genitrice impletam, quoniam hoc evangelista denuntiat, sic debueram intellexisse et credidisse puerperam quam loquimur, virginem per prophetam a Domino dictam. Nam et hoc evangelista affirmat. RICH. Cum pro eo quod propheta dicit, concipiet, evangelista ponat in utero habebit, cur, quæso, nemo evangelistam mendacii arguit, et in Hebræo non sic scriptum contentit? HUGO. Quia utrobique est una eademque substantia, quamvis sint verba diversa. RICH. Similiter sane sentiendum est in eo quod alma ponitur in Hebræo, et virgo in Latino. Hujus siquidem verbi expressionem, quod est alma, in una dictione Latinus sermo non habet, nunquam tamen de nupta, nunquam nisi de ea quæ virgo est, dici solet. Vim ergo solam sententiæ cogitavit, et exprimere voluit quomodo potuit, vel oportuit qui dixit: *Ecce virgo concipiet, vel ecce virgo in utero habebit*. HUGO. Ecce libenter accipio, ut alma non dicatur nisi de ea quæ sit virgo; libenter in hoc defero evangelistiæ vel beato Hieronymo, maxime cum hoc satisfaciat pro Judæo. Nam illud quidem quod solum juxta sententiam suam inventum est pro signo esse potuisse, puerperam videlicet suam in prima viri ad eam accessione concepisse; illud, inquam, non habet unde ostendat, nisi prophetam in verbis suis virginem designasse concedat. RICH. Bene facis illud inde maxime concedendo, quia satisfacit pro Judæo. HUGO. Quantum mihi videtur, putatis vos aliquid effecisse; sed nolite gloriari præpropere. RICH. Audi ergo. Superius dixisti illam de qua loquimur prophetiam de prophetissa dictam, et nihilominus in

beata Maria completam. Si itaque dicis hoc esse virginem concipere, gravidam fieri in prima ad cam viri accessione, et hoc prophetam sensisse, utique aut dicta propheta in beata Virgine secundum hoc completa non erit; aut de prima viri accessione ad eam, et non de Spiritu sancto concepit; et in uso horum mendacem facis evangelistam quæ utrumque dixit. Si autem fateris quod non nisi falso differi potes; quoniam hoc sit virginem concipere et parere, sine virili scilicet semine concipiendo, in conceptu, et partu virginem perseverare; vel dicta propheta de prophetissa intelligenda non erit; aut mendacem facis prophetam qui eam de suo semine concepisse describit. Hugo. Procul dubio ista debent sufficere Christiano, sed non satisfaciunt Judæo, qui nec evangelistæ testimonium pro auctoritate recipit, nec beatam Mariam sine virili semine concepisse consentit. Ricn. Bene facis, mi frater, nunc sub Christianorum, nunc sub Judæorum umbraculo subterfugii tui latibula quærendo.]

CAPUT III.

Post datam rationem quæ satisfaciat Christiano, datur et alia quæ satisfacere debeat Judæo.

Ricn. Sed audi adhuc quod Judæo quidem etsi non satisfaciat, ad satisfactionem tamen sufficere debeat. Nonne Judæus, quæso, tecum sentit quod conceptus ille, et partus in signum a Domino datum fuerit? Hugo. Sentit utique in hoc mecum, et ego secum: et si audes negare damus propheticum testimonium. Ricn. Qui ergo dicitis hoc esse virginem concipere, in primo videlicet coitu hoc ille contingere, potestis, quæso, probare hoc esse contra legem naturæ, vel præter usum multiplicis experientię. Hugo. Minime. Ricn. Qua ergo ratione, quæso, dicitur rei alicujus signum esse debere, si promittat futurum feminam in primo coitu concipere, quam si prædicat sub ortu solis leporem currere, vel canem latrare, cum indifferenter possint hæc omni die, omni hora per diversas regiones contingere? Hugo. Illic do locum Judæo ut respondeat pro semetipso. Ricn. Quæro item a te, pariter et a Judæo utrumnam credatis aliquam concipere a viro quæ possit remanere virgo. Hugo. Minime absque dubio. Ricn. Quomodo ergo dici potest quod aliqua de viro virgo concipit, quæ quamvis in primo coitu concipiat, hoc ipsum quod virgo est ante conceptionem amittit? Hugo. Ut secundum Judæum dicatur, illa virgo concipit quam hora concipiendi virginem invenit. Ricn. Sed, si quam in coeundo invenit virginem hora concipiendi nunquid et æque virginem invenit hora pariendi? Hugo. Absit a nobis hoc dicere, vel ullo modo credere! Ricn. Certe utrumque dictum est de Virgine: Concipiet, et, pariet. Non dictum est: Ecce virgo concipiet, et non virgo pariet, sed ait: Ecce virgo concipiet, et pariet filium. Videte quam caute, videte quam provide Spiritus sanctus prævenit corda malignantia, et obstruxit os loquentium iniqua. Quid hic habes, quæso, quod respondeas pro Judæo? Hugo. Respondeo me Judæum

non esse, nec necessarium habere pro ipso respondere: hic iterum do ei locum respondendi per semetipsum. Verum, si vultis ut vestra assertio palmam obtinere possit, probare oportet vel quod signum illud in conceptu et partu Virginis non sit datum gratia tollendi timoris, vel quomodo res, quæ post tot tempora futura erat, tollere possit timorem illum qui tunc instabat. Ricn. Bene facis quærendo quod nescis, quamvis hoc ipsum ex iam dictis et scriptis nosse debueris.

CAPUT IV.

Quomodo auctoritas libri Regum convincit quod partus virginis tollendi timoris gratia datus non sit.

Ricn. Sed, si non vis acquiescere rationi, nunquid saltem acquiesces auctoritati? Hugo. Cur rationes vestras non receperim ex parte jam dixi: paratus iterum audire utrumnam possit quod proponitis, vel auctoritate probari. Ricn. Ecce interim concedatur Deum tale signum dedisse quale judicabat ad tollendum timorem posse sufficere. Nunquid æstimandum est Deum in sua æstimatione aliquando decipi posse? Hugo. Absit! Ricn. Ergo si tollendi timoris gratia signum dedit, timorem tulit. Si non tulit, ad tollendum timorem non dedit. Hugo. Nil hac allegatione verius, nihil omnino manifestius. Ricn. Consulamus itaque super hac re librum Regum, ut intelligamus quid sit inde sentiendum. Refert ergo in hæc verba liber Regum: *Tunc ascendit Rasin rex Syriæ et Phacee filius Romeliæ rex Israel in Hierusalem ad præliandum (IV Reg. xvi). Et iterum paucis interjectis: Misit autem Achaz nuntios ad Theglathphalasar regem Assyriorum, dicens: Servus tuus et filius tuus ego sum, ascende et salvum me fac de manu regis Syriæ, et de manu regis Israel, qui consurrexerunt adversum me: et cum collegisset argentum et aurum quod inveniri poterat in domo Domini, et in thesauris regis, misit regi Assyriorum munera (ibid.)* Certe si non timeret, tam humiliter auxilium in salutis suæ præsidium non postulasset. Certe si non timeret in ejusmodi munera thesauros suos, thesauros domus Domini non exhauriret. Dic ergo si potes promissum illud signum quando fuerit datum. Si ante dationem, datio ipsa convincit quod timorem non tulerit; si post liberationem, quomodo timorem tollere potuit qui jam non fuit? An forte inter donationem et liberationem? Sed quis dicat eo tempore a Domino datum fuisse, quando et in vanum daret qui daret, et in vanum acciperet qui acciperet? Hugo. Nolo vos in hac allegatione amplius laborare. Video certe tam rationi quam auctoritati repugnare, vel quod de Emmanuele scribitur interpretari de filio Isaïæ vel ipsum in ejusmodi signum, et quasi ad tollendum timorem datum fuisse. Ricn. Ecce jam accepisti quomodo ratiocinatio magistri tui repugnat tam rationi quam auctoritati. Vis autem adhuc audire quomodo repugnat et sibi ipsi! Hugo. Nolite dicere magistri mei, sed Judæorum. Nam ponit eam sane, non quasi suam, sed quasi illorum. Ricn. Et hoc ipsum quæretur ex ipsa, utrumnam sua sit, ad

aliena. Hugo. Ecce paratus sum audire quidnam sit illud quod velitis dicere. Ricn. Veniant itaque magistri tui verba in medium. Proponit itaque in hunc modum.

CAPUT V.

Quomodo cavillatorum controversia sit sibi ipsi contraria.

Ricn. Ecce virgo concipiet et pariet filium. Et subjungens de suo ait : Hanc de conceptione et nativitate Salvatoris nostri, et integritate, et virginitate Matris ejus semper virginis apertissimam prophetiam, prout justum est, cum de ipsis exponimus, insurgentes in nos Judæi veritatis inimici, suæ cavillationis ariete firmissimum fidei nostræ murum labefactare conantur. Sed ex aliis ejus verbis plenius intelligi poterit qua simplicitate hoc dixerit. In fine argumentationis suæ ponit rationem quare non sit ei utile Judæis respondere. Ne si forte, ait, anceps certamen imparibus ineuntes viribus succumbamus. Cur anceps certamen dicit, non dicam de aperta, sed de apertissima, ut ipse prædicat, prophetia? Sed forte humilitatis verba sunt ista. Videamus ergo sequentia. Nos, inquam, ait nostris viribus emensis, fortiora fortioribus relinquentes, cæptam litteralis sensus explanationem exsequamur. Ecce jam nobis litteralis sensus explanationem promittit. Modo non Judæorum, sed suam, ut audis, sententiam proponit. Ait ergo : Ecce virgo concipiet et pariet filium. Juvenculæ vel absconditæ partus et conceptus, quando eum videritis, significabit vobis quod a prædicto metu liberamini. Ecce quomodo exponitur apertissima, ut dixerat, prophetia de conceptione et nativitate Salvatoris, et integritate et virginitate Matris, audiamus adhuc apertius. Multis interjectis, longe post dicit in sequentibus, prophetissæ filius butyrum et mel comedet, cum venerit ad scientiam qua possit abominari malum et eligere bonum. Quod legimus de butyri vel mellis comestione, procul dubio scriptum est de Emmanuele : Quid ergo, hic erit ille fidei nostræ murus firmissimus, si Emmanuel dicatur prophetissæ filius? Certe sola inter mulieres beata Maria virgo et mater est. Si dicta itaque prophetia, prout illi placet, apertissime est de integritate et virginitate ejus quæ mater est, apertissime quidem vera est in beata Virgine Maria, apertissime nihilominus falsa in prophetissa. Quare ergo ibi eam exponendo accommodat, ubi apertissime falsa est, et non potius ubi apertissime vera est. Si illi qui eam de Salvatore, et ejus matre exponunt, faciunt, prout justum est, cur ipse eam de prophetissa exponit, prout justum non est. Vides certe quomodo expositio sua sibi ipsi est contraria. Nonne rectius philosophasset, si ista tacuisset? Hugo. Utinam, fateor, non dixisset! Sed prout ipse nostris fatetur multa se non juxta suam, sed juxta Judæorum sententiam exposuisse. Ricn. Certe hoc ipsum manifeste determinare debuisset, quando suam, et veram, quando Judæorum, et falsam posuisset. Hugo. Nunc illud quod jam pro-

posuistis exspecto adhuc a vobis audire, quomodo rationes illæ quas sub Judæorum nomine potuit, videntur sibi contrariæ, et nutus vulneribus jugulare. Ricn. Longum est nimis de singulis agere, sed libet ex his quedam excipere, et ex his id quod quæris evidenter ostendere.

CAPUT VI.

Quomodo rationes sub Judæorum nomine positæ videntur sibi contrariæ.

Ricn. Multis itaque præmissis, adjungit, et dicit : In diebus infantia filii virginis, vel juvenulæ, duo reges a quorum facie Judas trepidabat, alter ab Assyriis interfectus, alter ab Osee filio Elam trucidatus occubuerunt. Ecce signum præcessit, secuta est res. Item alio loco : Apertissime, inquit, loquitur sacra Scriptura Dominum qui mentiri non potest dicere, quod antequam puer quem prophetissa peperit Isaia sciat patrem suum et matrem vocare, Damascus et Samaria ab Assyriis destruenda sit. Ille intendit, juxta priorem sententiam ante mortem Phacee Emmanuel natus fuit. Nam, re subsequente, ut dictum est, signum præcessit. Juxta posteriorem sententiam nono anno post mortem Phacee, filius Isaia, necdum adhuc scivit patrem et matrem vocare. Nam regi Phacee, rex Osce successit, cujus nono regni anno Samaria ab Assyriis destructa fuit. Alius itaque erit filius Isaia qui sub tempore destructionis Samariæ nescivit patrem et matrem vocare, et alius Emmanuel quem juxta priorem sententiam constat tunc temporis novem vel amplius annorum fuisse. Item alio loco in longe sequentibus magister tuus dicit : Hoc etiam partem signi putant, quod in infantia positus, quæ nihil eorum quæ apponuntur rejicere solet immundis tanquam sorlibus refutatis, mundos tantum cibos, quæ synecdochice in butyro et melle accipiuntur, in cibum sumpturus sit. Si hæc ergo pars signi fuit, et rem signum præcessit, demus ut vel unum annum habuerit, quando hæc discernendi cibos scientiam in signum futuræ liberationis accepit. Juxta hoc utique decimo ætatis ejus anno, Samaria eversa fuit. Si ergo eundem dicunt Emmanuel quem filium Isaia, quomodo unus idemque erit tam sciens, ut in primo ætatis suæ anno sciat munda ab immundis secernere, tam fatuus, ut in decimo ætatis suæ anno nesciat patrem et matrem vocare? Audi et illud. Certe regi Achaz Ezechias in regnum successit, cujus sexto regni anno Samaria destructa fuit. Unde ergo monstrabunt quod eum puerum viderit, qui sexto post mortem ipsius anno patrem et matrem vocare non norit? Quomodo ergo juxta argumentationis suæ rationem, alicujus rei signum regi esse poterat puer quem nunquam viderat, nunquam visurus erat? Animadvertis ex his, ut arbitror, quam anxium, quam anceps certamen sit, quod magister tuus subire non præsumpsit. Hugo. Videte ne forte erretis si eum hæc aliter quam per ironiam dixisse putatis. Ricn. Versuto satis defendis magis: rum tuum, sed eo ipso agis dum nescis contra temetipsum. Nam ubi est illud

ingeniorum tuum, nec muscæ quidem viribus præferendum, si te adeo irretire potuit quod ille quasi per ironiam texuit? Hugo. Jam, ut mihi videor, videre creditis vos magni aliquid effecisse in eo quod potuistis illa quæ magister meus sub ironia vel ego argumentandi gratia proposuimus, vix aliquando cum summo labore dissolvere. Ricn. Bene, quod prius pertinaciter defendebas, modo ironiam vocas. Quo teneam nodo mutantem protea vultus? Sed cum te in arcto positum conspicias, non est multum mirandum si tergiversatione qua potes evadendi exitum quæris. Hugo. Non nos oportet sermone detinere diem: nam multa sunt adhuc in his quæ animum pulsant ad quæstionem. Ricn. Antequam ad alia discutienda transeamus, fateri te volumus an adhuc veraciter constet apud te dictum Emmanuel non esse filium Isaïæ, nec ipsum in signum tollendi timoris gratia datum fuisse. Hugo. Judæus sit, Christianus sit, insani capitis se esse ostendit, qui sæper his ulterius hæsitaverit. Ricn. Quære ergo consequenter quod vis. Nam ad singula discutienda quæ proposueris, in quantum Dominus dederit, paratum habebis. Videtur siquidem propheta in his quæ inter manus habemus, quædam fidei nostræ quasi fundamenta jecisse, et idcirco operosum erit singula quæque quæstione digna, cum summa diligentia pertractare. Hugo. Placet satis quod dicitis.

CAPUT VII.

Cujus rei signum convenienter dici possit partus quem Dominus proponit.

Hugo. Sicut superius jam dixi, ea quæ a nobis dicta sunt de signi qualitate, vel commendatione, admodum placent considerata per se, sed circumjacenti litteræ nullo modo videntur cohærere, et eo ipso nil ad rem pertinere. Ricn. Putas, quæso, in prophetis ubique hoc debere vel posse observari, ut quidquid in eis ubicunq; dicitur, oporteat præcedentibus et subsequentibus coaptari? Hugo. Scio utramque in prophetis frequens esse, et sequentia præcedentibus modo cohærere, modo non cohærere. Sed quanvis ista sententiarum cohærentia ubique observari non valeat, non tamen consequens est ut idcirco hic observari non debeat. Cum enim certæ rei gratia signum propositum fuerit, videte quam absurdum sit, ut repente rei alterius signum exhiberi dicatur, et rei quidem de qua nulla mentio fit. Ricn. Diximus jam, et audisti occulandi sacramenti gratia factum fuisse, et hoc tibi deberet sufficere. Hugo. Nemo mihi potest persuadere quod Spiritui sancto, qui in Isaia loquebatur, esset difficile rem cuius signum promissum puer esse possit, latenter tangere, et nihilominus secreti sui arcanum sub aliquo verborum integumento abscondere. Neque hoc posito, quod dico erit illa quæ de signi multiplicitate dixistis evacuare, sed solidare. Nam unum idemque signum potest multiplex esse, et multa significare. Imo ita fiet ut id, quod a vobis exigo, sit, ut sic dicam, ad foundationem, illa vero, quæ superius dixistis, ad superædificationem. Ricn. Oportet

tandem instantiæ tuæ, ne dicam pertinaciæ, morem gerere, et velut delicato puero juxta desiderium satisfacere. Recole ergo quid reges illi qui Hierusalem debellare venerant, proposuerint, vel quid Dominus per prophetam consequenter promiserit: *Ascendamus, inquit, ad Judam, et suscitemus eum, et avellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.* Et Dominus ad hæc: *Non stabit, et non erit istud (Isa. vii).* Pro qua, quæso, causa putas eos convenisse ad Judam debellandum? Hugo. Dixissem certe ad dilatandum regnum suum, nisi proposuissent evestigio substituere ibi regem alium. Magis itaque mihi videntur intendere, et laborare ad eversionem cultus divini, quam ad dilatationem regni sui. Avellamus, inquit, Judam ad nos. Unde, quæso, et quo? Unde, inquam, nisi ab eo in quo Judas ab eis diversus erat? Vel quo, inquam, nisi ad id in quo ipsi unum erant? Pluralitatem certe deorum recipiebant, et in hoc unanimiter consentiebant, et in hoc ipso unius professionis erant. In eo ipso vero Judas ab eis diversus erat, quod juxta professionem suam unum, et verum Deum colere debebat. Principaliter itaque ad hoc niti videntur, ut possent in eis unius Dei cultum evertere, et eatenus ut non esset unde iterum posset repullulare. Avellamus, inquit: aliud est avellere, aliud est præcidere. Arbor certe cum in ramis, vel in trunco præciditur, remanet ei radix adhuc unde reparatur. Sed cum radicitus avulsæ fuerit, jam non ei superest unde reparari possit. Qui igitur Judam a fidelitatis suæ loco, ut sic dicam, ad infidelitatis suæ participationem avellere tentabant, quid aliud in eis quam veræ Divinitatis cultum irreparabiliter evertere parabant? Ricn. Acute satis in his omnibus vidisti, nec occurrit modo unde jure debeas reprehendi. Unius itaque et veri Dei cultum ab hominibus deleri cupiebant, qui Judam quidem (qui solus tunc temporis inter homines hujus professionis erat) ad se avellere, et suo errori implicari volebant. De hujus sane culturæ abolitione Dominus repromittit, cum dicit: *Non stabit, et non erit istud.* A modo, inquit, et usque in sæculum non erit, ut Judas avellatur, et cultus veræ Deitatis ab hominibus deleatur. Quod modo hic promittitur de Juda, hoc est quod alias aliis verbis promittitur de Ecclesia: *Et portæ inferni non prævalebunt adversus eum (Matth. xvi).* Sicut in evellenda Dei cultura nemo prævalere potest adversus Judam, sic in evertenda fide catholica nemo prævalere potest adversus Ecclesiam. Hugo. Animadverto quid velitis dicere. Sed quod dicitur, non erit istud; puto gemino modo intelligi posse. Cum enim ad id quod præmissum est evellamus, responderetur non erit istud, potest specialiter intelligi quod non ab eis avelletur, vel generaliter, quod nullo modo, nullo tempore avelletur. Ricn. Ex his itaque duobus quid tibi videtur majus? Hugo. Cum illa promissio sit specialis, vel potius singularis, ista generalis; illa parvi temporis, ista perennis; incomparabiliter est major ista, quam illa. Ricn. *Hæc*

absque dubio Dominus promittit quod majus fuit, et ad hujus promissionis confirmationem signum proponit, in eo quod dicit: *Ecce virgo concipiet, et pariet (Isa. vii).*

CAPUT VIII.

Unde perpendi possit in cujus rei signum datum non sit, vel quomodo sit illis datum a quibus nunquam est visum.

Hugo. Video certe generalem illam, ut diximus, promissionem reliqua incomparabiliter digniorem, et quanto digniorem, tanto dignationi divinæ competentior. Sed vellem, si fieri posset, ex ipsa Scriptura habere, unde possem illum quem præfertis sensum, quia præferendus esset conjicere. Ricu. Justa satis nobis videtur hæc tua postulatio: nam mos sacræ Scripturæ est quod tacet in uno loco, sæpe innuere ex alio. Ex signo ergo quod ad promissionis confirmationem proponitur, quod quæris facile determinatur. Nam partus virginis qui post tot sæcula futurus fuit, illius rei quæ tunc temporis instabat signum esse non potuit. Alterius vero promissionis quæ usque in finem sæculi durabit, idem virginis partus, tam idoneum tam certum signum fuit, ex quo esse et cognosci cœpit, ut per mille jam, et eo amplius annos votis fidelium satisfacit, et usque in finem satisfacere poterit.

Nota et illud in verbis prophetæ, quod et tibi sicut jam significasti, ut fieret placuit, quomodo sub verborum involucre altitudinem divini arcani abscondit. Eo siquidem modo oraculum suum texuit, ut et aliud intelligere possit cui promissio sit, et aliud ille qui promissionem facit. Nam cum regi Achaz detur intelligi posse ex verbis prophetæ, quod dicti reges nullo modo possint regnum ejus evertere, vel ei alium regem substituere, Dominus tamen absque dubio promittit nulla persecutione, nullo tempore suos fideles posse avelli a sua fidelitate. Rex sane aspirabat, et sperabat liberationem de instanti persecutione a facie duorum regum, Dominus autem promittebat tam de instanti quam de futuro liberationem ab infidelitatis persecutionibus, tam hominum quam dæmonum. Et vide quam miranda ratione cum Dominus utrumque facere proponeret, et illud quod ipse, et illud quod rex intendebat ad utrumque signum daret, si rex signum petere voluisset. Sed quia ex multa malitia signum petere noluit, ad illud solum Dominus signum quomodo et quando voluit exhibuit, quod principaliter intendit. Hugo. Quomodo, quæso, dicimus signum illis a Domino datum, quibus fuerat promissum; signum, inquam, post tot sæcula futurum, et ab illis quibus promittebatur nunquam videndum? Ricu. Certe Abraham Dominus terram Chananæorum dandam in hæreditatem promisit, quam tamen nunquam nisi in suis hæredibus accepit. Nemo tamen contendit eum promissam hæreditatem non accepisse, vel Dominum in sua promissione defecisse. Accepit ergo Abraham terram promissam post annos fere quadringentos in suis hæredibus. Accepit domus David si-

gnum promissum post annos sexcentos in suis successoribus. Si tanta expectatione digna fuit illa promissio, quanto magis ista multo majore, per quam homo Deus, et Deus factus est homo? Per illam homines facti sunt hæredes terræ Chananæorum, per istam homines facti sunt cohæredes angelorum. Per illam facti sunt filii Abraham hæredes regni terreni, et transitorii, per istam facti sunt filii adoptionis hæredes Dei, cohæredes autem Christi. Hugo. Video vos per omnia ad interrogationes meas satisfacere, ut non occurrat super proposito capitulo quid amplius oporteat interrogare. Ricu. Ut illud quod modo de dato a Domino signo locuti sumus, cum illis quæ in superiori tractatu dicta sunt conferamus. Juxta hanc lectionem habemus quod plebs fidelis nullo modo, nullo tempore possit avelli a bono fidelitatis. Juxta illam lectionem tenemus quod iterum replantabitur in loco voluptatis et inconcussæ radicabitur in bono felicitatis. Hinc habemus, quia bonum quod per Salvatoris gratiam post primum peccatum recuperavit, omnino amittere non possit. Inde tenemus, quia ad plenum recuperabit quicquid per malitiam seductoris amisit. Juxta hoc quod de dicto signo hic jam dictum est, securi sumus de stabilitate perceptæ gratiæ. Juxta id quod ibi de eodem signo dictum est, securi sumus de plenitudine, et perpetuitate percipiendæ gloriæ.

CAPUT IX.

Quod electio boni soleat diversis modis accipi.

Hugo. Fateor, incipio vos jam non solum libenter sed et desideranter audire, et quia de istis jam dicta sufficiunt, vellem vos ad cætera quæ me movent discutienda transire. Ricu. Propone quod vis, et juxta quod vires suppeditant promptum habebis. Hugo. Sicut superius jam dixi, illa sententia quam de boni electione ponitis videtur mihi nimis violentè extorta, et illa similiter quam de regibus ponitis aliquantulum peregrina. Vultis ibi electionem boni esse, ex bonis optima excipere. Hinc consequenter ostendere nitimini quia Emmanuel noster secundum illam scientiam, quæ per experientiam est, usque ad resurrectionem suam electionem boni non habuit, quoniam bonum immortalitatis, impassibilitatis, incorruptibilitatis, bonum cælestis et supermundanæ jucunditatis quæ sunt optima exterioris hominis bona eatenus per experientiam nescivit. Ricu. Quid, juxta id quod videtur tibi, dicendum est esse electionem boni? Hugo. Certe non solum ex bonis optima excipere, verum etiam bona a malis discernere et acceptare. Ricu. Nec non negamus juxta hanc acceptionem dici solere. Nam, juxta loquendi usum, solemus sæpe verborum significationem modo extendere, modo restringere, vel alio quolibet modo variare. Sed inter hæc diligentem lectorem oportet caute discutere, et ex adjunctis colligere quid, qualiter, et juxta quam acceptionem suis quibusque locis debeat exponere. Aliquid sane debet esse inter boni approbationem, et boni electionem. Illud namque est discretionis, istud deli-

berationis. Discretionis est bona a malis discernere, A de illa approbare, ista reprobare. Deliberationis est, ex bonis quidem excipere ea quæ meliora sunt, vel quæ unicuique magis expediunt. Non ergo possumus jure reprehendi, si magis usi sumus proprietate verbi, quam licentia loquendi.

CAPUT X.

Unde perpendi possit quod de regibus Rasim, et Phacee, dictum non sit: Derelinquetur terra a facie duorum regum suorum.

RICH. Sed et illam sententiam quam de regibus posuimus, prolato de Daniele exemplo probavimus. Et nunquam certe expositio merito reprehenditur, quæ Scripturarum auctoritate comprobatur. HUGO. Certe si reges ibi, juxta communem consuetudinem, designaretis secundum historiam; et illam vestram quam de regibus spiritualibus ponitis sententiam extenderetis secundum allegoriam, mihi utique placeret, et omnibus, ut credo, merito placere debuisset. RICH. Ecce et in hoc ipso studebimus satisfacere desiderio tuo. Nam illa, ut credimus, littera aliam expositionem recipit, ad quam, ut vera fateamur, opinio nostra magis accedit. HUGO. Oportuit itaque magis posuisse istam quam illam. RICH. Imo ut confundantur qui ex adverso stant, et suis nos cavillationibus impugnant, oportet et illam posuisse, et istam non omittere, ut videant, et erubescant nos plures rationabiles exitus invenire, ubi nos putant suis argumentationibus circumcludere, ubi nec sibi, nec nobis putant aliquem evadendi exitum patere. HUGO. Nolite, obsecro, diutina expectatione animum meum suspendere, celerius audire vellem quid debeat de regibus istis sentire. RICH. Volumus prius audire a te quid tu sentias inde. HUGO. Ego absque dubio non alios intelligo quam Rasin regem Syriæ, et Phacee filium Romeliæ. RICH. Adde et illud, quæ sit illa terra quam rex Achaz detestabatur, cujus duo illi designati reges, reges esse dicuntur, et a quibus derelinquenda prædicitur. HUGO. Miror quam de facili me de constanti ad ancipitem sententiam sola et simplici interrogatione perduxistis, et quod prius advertere debueram, nec advertieram, advertere fecistis. Nam, sive de terra Syriæ, sive de terra Israel hoc dicatur, utramlibet quidem detestabatur, qui ab utraque impie impugnabatur; neutra tamen illarum duos reges habebat, ut de eo merito dici debeat: *Antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris, a facie duorum regum suorum (Isa. vii)*

CAPUT XI.

Quod in his duobus regibus non illos duos qui in regno Israel adhuc supererant intelligere debemus.

HUGO. Sed hic jam mihi occurrit quid illi valeant dicere, qui Emmanuel putant eundem esse quem filium Isaïæ. RICH. Et hoc ipsum quid sit vellem audire. HUGO. Certe illi qui de Israel, et qui de Juda erant de eadem progenie descenderant, et ejusdem professionis esse debuerant. Oportuit ergo eos qui

de Israel erant et sub Phacee militabant, tum debito cognationis, tum debito professionis fratres suos filios Juda non impugnare, sed defensare, et contra regem Syriæ quoties opus esset, vel contra quoslibet oppugnatores se murum opponere. Terram igitur in qua Phacee principabatur, rex Achaz, ni fallor, principaliter detestabatur, cujus malitiam quanto circa se abominabiliorem sentiebat, tanto detestabiliorem habebat. Scimus autem quia adhuc de regno Israelitico usque ad ipsius destructionem duo tantummodo reges supererant: Phacee scilicet qui tunc sceptrum gerebat, et Osee sub quo destruendum erat. Possunt ergo Judæi non inconvenienter, ut arbitror, quod de duobus regibus dicitur, ad hos reges referre, qui jam post modicum temporis de cætero non poterunt inter illam regi Achab detestabilem, neque in seipsis, neque in suis hæredibus regere vel defensare, quia depopulanda erat antequam promissus puer quem putant filium Isaïæ, sciret patrem et matrem vocare. RICH. Si illud quod superior disputatio invenit menti tuæ non excidisset, hæc quam ponis sententia locum non haberet. HUGO. Quid illud? RICH. Certe si eorum puer sub Phacee tempore natus fuerat, sub imperii eversione, si non amplius, fere decennis erat: et quomodo dicemus Puer patrem et matrem vocare nesciret? Si vero sub Osee natus fuit, jam solus rex regno Israelitico superluit, et de eo dici non potuit, quia antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum. HUGO. Pudet me dixisse, et jam non video quid debeat de his regibus sentire, nisi dicamus prophetam numerum pro numero ponere, et terræ nomine, tam terram Israel quam terram Syriæ oporteat intelligere. RICH. Nisi illud quod propheta hoc loco posuit secundum aliquem dicendi modum de his terris, vel earum regibus spiritualibus posuimus, sententia nulla esset. HUGO. Tempus jam est, si placet, vestram illam ad quam animus vester, ut dicitis, magis accedit sententiam explicare. Nam mihi quidem non videtur probabile prophetam hoc in loco numerum pro numero posuisse, et in una eademque sententia hinc numerum confundere, illinc tamen diligenter expressisse. Nam de regibus loquens, etiam numerum expressit cum dixit: *A facie duorum regum suorum.* RICH. Fiat tibi prout postulasti.

CAPUT XII.

Quod in duobus regibus non intelliguntur duæ personæ tantum, sed gemina series regum secundum geminum regnandi modum.

RICH. Sed prius vellem ex te, si placet, audire quomodo intelligis quod in propheta audis: *Si fuerint tres isti viri in medio ejus, Noe, Daniel et Job, ipsi in justitia sua liberabunt animas suas (Ezech. 14)*. Nunquid in tribus istis viris tres tantum personas accipis? HUGO. Minime; imo triplex genus hominum juxta virorum illorum mores viventium. RICH. Quid de illo dicis quod legis in Evangelio: *Erunt duo in*

lecto und? (Luc. xvii.) Hugo. Et hic eodem modo A duo hominum genera intelligo. Ricā. Quid si hoc quod dicitur de duobus regibus juxta eandem acceptionem intelligimus? Hugo. Certe nec hic eam oportet respuere, si viderimus adjacentia huic acceptioni concinere. Ricā. Scimus certe quia terra Israel regem habuit secundum geminum modum. Nam modo, ut sic dicam, legitimum, modo habebat adulterinum. Legitimum de tribu Juda, et stirpe Davidica; adulterinum, de qualibet tribu alia. Illum juxta Dei institutionem, istum secundum usurpationem. Nam primum modum instituit propitiis; secundum permisit iratus. Quando autem illi qui de Israel erant, secundum primam institutionem regem habebant, regnabant super ipsos simul, et super Judam; quando vero B secundum usurpationem regnum obtinebant, super ipsos tantummodo regnabant, non autem super Judam. Pro hujusmodi itaque regibus regi Achaz prædicatur de terra quam, sicut superius docuisti, principaliter detestabatur : *Antequam puer sciat reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris, a facie duorum regum suorum* (Isa. vii). Quod est apertius dicere : *Antequam puer, secundum quod puer est, incipiat malorum et bonorum nostrorum experientiam capere, et ejusmodi experientiae peritiam habere, incipiet in Israel carnale regnum deficere, et de cætero nunquam continget, vel de tribu Juda, vel de qualibet sui generis tribu alia, illis regem habere. Circa nascendi namque Emmanuelis nostri tempora regnum Israel ad alienigenam transitit. Nam Herodes jam in Judaico populo imperialia jura suscepit.*

CAPUT XIII.

Quomodo defectus Israelitici regni prædicatur, vel qua ex causa ad alienigenam transfertur.

Ricā. Notandum sane quale quid sit quod sermo propheticus futurum prædicat et sub qua occasione tales minas intentat. Eo utique tempore quo uterque rex, et ille videlicet qui de Israel, et ille qui de Juda erant, ad tam magnum et manifestum divinæ religionis odium proruperant; eo, inquam, tempore futurum prædicatur quod utrique displiceat, quod utrique odiosum existat. Nam vera religio tam odiosa erat Israelitico regi ut contra fratres suos magis decertaret, sicut superius docuimus, pro eversione cultus divini quam pro dilatatione, vel locupletatione regni sui. Regi vero Juda, sicut superiori tractatu probatur, invenitur tam odiosa existere, ut mallet sub instantis periculi metu trepidare quam signum suæ liberationis accipere, tam provide quam impie cavens ne illud a Domino fieret quod ad ejus gloriam accederet, et quod ad cultus ipsius confirmationem proficeret. Utrouque igitur rege impie in Deum agente, merito futurum prædicatur, quod utrique absque dubio odiosum comprobatur. Nam regi Israel, et eis qui de Israel erant, erat utique odiosum quod in eis deficienda erat series regum secundum posteriorem modum. Et

regi Juda, et eis qui de Juda erant erat abominandum, quod nec regem habere possent secundum priorem modum. Rege itaque Israel in regem Achaz impie saviente, et rege Achaz signum suæ liberationis impie respuente, utroque autem in Deum perverse agente, Israelitici regni defectus tam secundum legitimum, quam secundum adulterinum ordinem prædicatur, ut inde detur intelligi ex qua culpa regalis potestas ad alienigenam transferatur.

CAPUT XIV.

Defectus Israelitici regni, et adventus Emmanuelis nostri, quomodo possunt alteruter ex altero perpendi.

Ricā. Attendendum autem quomodo ista duo respondent sibi mutuo, ut alterutrum possit perpendi ex altero, Israelitici videlicet regni defectus, et Emmanuelis nostri adventus : nam, postquam in Israel cœperit alienigena regnare, certum sit promissi pueri, virgineique puerperii tempora instare. E converso autem, postquam virginei uteri puerperium prædicari cœperit, certum sit quia Israeliticum regnum ad defectum venit; et de cætero quidem in pristinum statum nunquam reformari poterit. Mille pro certo, et eo ampliùs anni jam sunt transacti ex quo cœpit virginalis partus prædicari, et illa utique Israelitici regni desolatio quæ jam præcesserat, usque hodie perseverat.

Nota et illud, quomodo hoc loco propheta tacet quod patriarcha prædixit, et e converso, quod ille tacuit, iste futurum prædicat. Nam, quod iste de regni defectu in Juda omnino tacuit, in terra utique Israel futurum prædicat : *Derelinquetur, inquit, terra a facie duorum regum suorum* (Isa. vii). Econtra de Juda ab illo prædicatur quod ab isto tacetur : *Non auferetur sceptrum de Juda, et dus de femore ejus, donec veniat qui mittendus est* (Gen. xlix). Aliud est prælationem aliquod ad tempus vacari, atque aliud omnino deficere. Aliud utique successionem regum interpolari, atque aliud regiam potestatem de gente in gentem transferri. Tunc sceptrum sane auferitur, quando alienis datur. Certe ex quo datum est illis qui de Juda erant sceptrum gerere et imperium exercere, nemo alienigena super Judam in regem unctus fuit usque ad Herodem, sub quo Emmanuel noster per virginem partum in mundum venit. Tunc igitur his qui de Juda erant sceptrum auferitur, quando Herodi datur, et ad ejus hæredes transfertur. Tunc Judas cum ipsa re etiam jus repetendi amisit, quando Herodes regiam potestatem sine reclamatione possedit, et ad hæredes transmisit. Vides certe quomodo sub uno, eodemque tempore impletur et quod per patriarcham de Juda, et quod de Israel per prophetam prædicatur. Hugo. Quamvis nonnihil sit adhuc quod me moveat in hac nostra sententia, illud tamen admodum placet quod videtur concordare cum illa prophetia, quæ jam ubique terrarum lætatur in Christi Ecclesia : *Cum venerit Sanctus sanctorum, cessabit unctio* (Dan. ix). Ricā. Nunc et illud

attende, de hac ultima de promisso puero sententia, quomodo, vel quam convenienter respondeat ad superiora.

CAPUT XV.

Quomodo concordet electio temporis cum qualitate personæ adventantis.

RICH. Cum igitur præmiserit quod promissus puer Emmanuelis nomen accipiet, et quod malorum, et honorum nostrorum experientiam capiet, et ejusmodi scientiam experiendo addisces; cum hæc, inquam, præmiserit, statim adnectit, quia antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam Achaz detestatur a facie duorum regum suorum. Ac si apertius propheta pronuntiet, et dicat: Promissa persona videte quanta, vel qualis sit, et tunc intelligetis quam congruo, quam necessario tempore venit. Attendite diligenter et considerate vehementer, danda persona quam sit sublimis, quam sit humilis, cujus sit potestatis, quantæ compassionis. Cujus, quæso, sublimitatis, quantæ, inquam, potestatis persona in qua nobiscum Deus, persona cujus imperium super humerum ejus; persona, inquam, cujus imperium non in multis millibus subjectorum, non in multitudine innumerabili exercituum, sed totum exuper humerum proprium. Cujus itidem humilitatis, quantæ, obsecro, compassionis, quæ sublimitatis suæ oblita, quæ potestatis suæ majestate dissimulata, butyrum et mel comedendo, propter nos ad participationem muscarum descendit, et tam malorum quam honorum nostrorum experientiam sponte suscepit. Quid nobis facere non possit persona in qua Deus sit, imo persona quæ Deus nobiscum sit? Quid pro nobis quod ad salutem nostram spectet facere nolit, qui ad passionem nostras ex sola compassione descendit? Ecce in his habes quanta, vel qualis persona hæc sit, qui potestate prædita, et ad compassionem prona suis fidelibus prodesse, et efficaciter possit, et indubitanter velit. Videamus modo quomodo consonet, vel concordet electio temporis cum qualitate personæ adventantis. Videamus ergo quando venerit. Eo certe tempore venit, quando maxime necessarium fuit. Eo tempore venit, quando in populo fidei regale præsidium defecit. Venit, quando in populo Dei defecit utraque successio regum, juxta geminum quem prædiximus modum, quando propter malitiam regnantium sublatum est ab eis sceptrum, et alienigenis et infidelibus datum. Quando ergo in plebe fidelium cœpit omnino deficere humanum solatium atque præsidium, superabundavit divinum, ut ubi abundavit malitia, superabundaret et gratia. Causa ergo adventus promissæ personæ redditur, in eo quod dicitur, *Quia antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra a facie duorum regum suorum.* Ac si aperte diceretur: Idcirco futurum est ut detur nobis puer, qui juxta nomen suum sit nobiscum Deus, quia sub ejus adventu destituetur terra ab omni

A regali præsidio, utpote derelicta a facie duorum regum suorum.

CAPUT XVI.

Quod ab hora conceptionis suæ cœpit honorum et malorum nostrorum experientiam capere et habere.

HUGO. Diu certe sustinui loquentem, ne ante expletam sententiam vestrum sermonem interromperem, quamvis in hac vestra de regibus sententia nonnihil esset quod animum meum ad quæstionem pulsaret. **RICH.** Ecce parati sumus audire, si quid affers quod te jure debeat movere. **HUGO.** Certe si duo illi quales designatis reges, id est, gemina regum series, quarum unam dicis legitimam, alteram vocas adulterinam; si ista, inquam, gemina regum series ad ultimum defectum sub Emmanuelis infantia veniret, antequam ad annos discretionis juxta ætatem venisset, non esset in illa quam ponitis sententia, ut mihi videtur, quod jure reprehendi debuisset. Sed constat satis quia ante Emmanuelis nostri nativitatem, imo et ante ejus conceptionem, regalis jam in Judaismo potestas ad alienigenam transierat: nam ante ejus adventum Herodes jam per aliquot annos regnarat. Si itaque propheta illud tempus designare voluit, quo Israeliticum regnum defecit, cur dicit: *Antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra a facie duorum regum suorum?* Vel cur non potius dicit: *Antequam nascatur, imo antequam in utero concipiatur, derelinquetur terra a facie duorum regum suorum?* **RICH.** Hocinæ est illud, frater, quod te movet, vel merito movere debet? Quando ergo putas hunc puerum, de quo jam multa audisti; quando, inquam, putas hujus nostræ egenæ scientiæ quæ per experientiam est, primo participem fieri? **HUGO.** Jam video quæstionem meam esse solutam, jam video quod ante prævidisse debueram; sed hunc puerum nimis negligenter, et velut unum e cæteris attendebam. Dicite tamen quæ proposuistis; libenter audio quæ minime ignoro, si forte cum eo quod scio contingat et illud audire quod nescio. **RICH.** Dic ergo quando Emmanuelem nostrum hujus nostræ egenæ scientiæ primo putas participem fuisse? **HUGO.** Scio quia anima Christi ab hora conceptionis suæ tam sapientiæ, quam scientiæ plenitudinem accepit; nihilominus tamen ad eam, quæ per experientiam est, scientiam, per temporum intervalva perfecit. **RICH.** Profecto et in scientia, et sapientia per accessum temporis proficiebat; sed de scientiæ ejus primordiis, non de profectu quæstio inter nos erat. **HUGO.** Paratior sum in hac re vestram audire, quam meam sententiam ponere. **RICH.** Certe si anima Christi ab hora conceptionis suæ plenitudinem scientiæ et sapientiæ habuit, quid circa carnem suam, quid circa semetipsam ageretur ignorare non potuit. **HUGO.** Nil verius. **RICH.** Qui igitur formam servi accepit, qui in similitudinem carnis peccati venit, profecto ab ipsa hora conceptionis per experientiam didicit, et novit quid esset hominum

sensibilitatis, et malum passibilitatis, utpote qui carnem sensibilem et passibilem accepit. Nec solum secundum carnem, sed et secundum mentem tam honorum quam malorum nostrorum absque peccato particeps fuit. Nam ordinatos quidem, sed tamen passibiles affectus habuit. Testatur hoc, quod videns civitatem cœpit super eam flere, quod sub tempore passionis cœpit pavere et tædere. Ab ipso itaque incarnationis exordio experiendo didicit, et per experientiam scivit quid esset juxta aliquid malum corruptibilitatis, et juxta aliquid quid esset bonum incorruptibilitatis, malum corruptibilitatis secundum pœnam, bonum incorruptibilitatis secundum culpam. Quantum itaque ad temporis expressionem, et sententiæ veritatem nihil aliud est dicere: *Antequam sciat puer reprobare malum, et eligere bonum*, quam si diceretur: *Ante pueri conceptum derelinquetur terra a facie duorum regum suorum.*

Et nota quia cum præniserit: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum et eligere bonum*, non repetit quia antequam butyrum et mel comedat; nec dicit: *Antequam butyrum et mel comedendo sciat reprobare malum, et eligere bonum.* Nihil dicit in quo nos cogat infantia ejus tempora intelligere, vel quod non possumus congrue ad conceptionis ejus tempora referre.

CAPUT XVII.

Quod illum dicendi modum propheta elegit, qui ad occultandum sacramentum convenientior fuit.

Hugo. Secundum eam conceptionem quam ego de boni electione posui, hæc vestra solutio sufficit. Sed secundum illam acceptionem quæ a vobis in superiori tractatu posita est, nulla erit. Ricu. Accipe ergo et aliam, quæ secundum utramque sufficere possit. Hugo. Nec hanc quæ secundum meam sententiam est reprobo, et illam quam proponitis audire exspecto. Ricu. Uti alias jam diximus, oportuit ut oraculum suum propheta de hoc puero eo modo texeret, ut pro tempore lateret et puer iste quis esset, et cur vel quando veniret, et nihilominus hoc totum ex eadem Scriptura suo tempore cognosci et probari potuisset, ut modo mirabili in uno eodemque Scripturæ loco inveniretur, et unde infidelitas excæcicaretur, et fidelitas illuminaretur. Quære ex hac Scriptura diligenter in cujus rei signum hic puer datus sit, et habes cur venerit. Attende quale nomen prophetia ei imposuerit, simul et perpende quia nuncupative nunquam sic dictus sit, et intelliges quis fuerit. Inquire attentius quando terra quam Achaz detestabatur a facie duorum regum suorum destituta sit, et invenies quomodo adventantis Emmanuelis tempus perpendi possit. Ut enim excæcandos lateret, ut illuminandis suo tempore innotesceret quod ad diviniæ culturæ confirmationem promissus puer daretur, et in ejusmodi rei signum promitteretur, ad illud quod præmissum est, avellamus Judam ad nos: non est subjunctum, non avelletur, sicut nec avelletur a vobis, sed subjunctum est in quo utrumlibet subintelligi potest, scilicet non

stabit, neque erit istud. Ut æque excæcandos lateret, ut illuminandis innotesceret, quod qui promittebatur futurus esset et homo et Deus, non est dictum quod de Virgine conceptus et natus esset nobis cum Deus, sed quod vocaretur nobiscum Deus. Simili ratione ut tempus divini adventus propter pios prædiceretur, et nihilominus tam impiis hominibus quam dæmonibus absconderetur, non est dictum quod ante ejus adventum derelinquetur terra Israel a duobus generibus regum suorum, *sed derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum.* Factum est autem ex hac verborum ambiguitate ut Judæi putent, usque hodie, Emmanuel promissum in signum liberationis de manibus Rasin atque Phacee. Hinc factum est ut a quibusdam putetur, usque hodie, idem esse Emmanuel qui filius Isaia. Occultandi itaque sacramenti gratia et hoc est factum, ut non diceretur quia ante Emmanuelis ortum, vel conceptum, sed potius dictum est *antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris a facie duorum regum suorum.* Nam si illo modo potius quam isto dictum fuisset, procul dubio manifestum esset quod illius liberationis signum esse non posset, quæ non solum ejus nativitatem, sed et conceptionem præcessisset. Illud itaque propheta ex divino instinctu dicendum elegit, quod quidem occultandi sacramenti gratia ad dicendum congruentius fuit, quod et ipsum quidem æque verum fuit. Nam quod præcessit tempus conceptionis, absque dubio præcessit et tempus discretionis. Hugo. Video vos ad ea quæ me movebant per omnia mihi satisfacisse, ut interim non habeam juxta historicum sensum quid ultra debeam quærere.

CAPUT XVIII.

Quomodo Jesus intelligitur non solum ætate, verum etiam sapientia profecisse.

Hugo. Sed illud de propectu sapientiæ quod superius tetigisti, quasi à latere vellem a vobis quomodo intelligendum sit audire. Nam mihi videtur omnino aliter esse. Ricu. Cum evangelista hoc dica, negare quis audeat? Jesus, inquit, *proficiebat sapientia, ætate, et gratia apud Deum et apud homines* (Luc. ii). Hugo. Sed dicunt ipsum profecisse secundum opinionem solam. Ricu. Falsam, quæso, an veram? Hugo. Ut mihi videtur, falsam. Ricu. Nunquid et ætate proficiebat secundum solam opinionem? Hugo. Ino secundum veritatem. Ricu. Bene. Placet ergo tibi ut dicatur in sapientia profecisse secundum falsitatem, et ætate quidem secundum veritatem? Hugo. Nollem de hac re disputare, sed simpliciter audire, et quid sentiendum sit ratione manifesta colligere. Ricu. Dic prius utrum tibi placeat unam eandemque dictionem in una et eadem positione, juxta historicum sensum ad diversas acceptiones accommodare. Hugo. Scio quid responderem, si quomodo aliter exponere invenirem. Sed nolo improbare illam quam interim teneo sententiam, donec meliorem et certioram inveniam.

RICI. Virtutum notitiam, et exercendi peritiam putas, obsecro, ad ipsam pertinere sapientiam? **HUGO.** Utique puto, imo pro certo habeo. Scio nihilominus animam Christi ab hora conceptionis suæ omnium virtutum notitiam simul et efficaciam habuisse, et utriusque plenitudinem simul et semel accepisse. Unde nec credo per temporum intervalla ad sapientiam profecisse, vel proficere potuisse. **RICI.** Pro certo virtutum omnium efficaciam ab initio habuit, sed non omnium simul efficientiam exhibuit, sed juxta singularum congruentiam suo tempore dispensavit. Exercendi peritiam ab initio habuit, sed ad experientie notionem per accessum temporis accrevit. Ab ipsa incarnatione per experientiam didicit, cujus humilitatis fuerit Dominum majestatis ad servilis formæ susceptionem seipsum inclinare. Sub hora circumcidendi et baptizandi per experientiam didicit, cujus dignationis fuerit totius peccati immunem, de manibus peccatorum sacramenta salutis nostræ, sine ulla sui utilitate suscipere. Sub hora tentationis per experientiam didicit, cujus discretionis fuerit diabolicis suggestionibus non cedere, nec inter esuriendum appetitui deservire. Sub hora passionis per experientiam didicit, cujus perfectionis fuerit inter contumelias et terrores internam pacem, et animi tranquillitatem non amittere, et inter crucifigendum pro suis interfectores orare. Et ut breviter dicatur quid nobis inde videatur, quemadmodum secundum Apostolum ex his quæ passus est didicit obedientiam (*Hebr. v.*), juxta eundem modum proficit ad scientiam, proficit ad sapientiam. **HUGO.** Pro illa quam proposui quaestione debent ista sufficere

CAPUT XIX.

Quid in dictis duobus juxta allegoriam intelligere debeamus.

HUGO. Sed quoniam jam dictum est quid de duobus regibus sentiendum sit secundum historiam, superest ut dicatis quid de eis sentiri debeat etiam secundum allegoriam. **RICI.** Sicut in hominibus videmus, sic et in spiritibus malignis perpendere possumus, alios videlicet aliis præsidere, et qui in eis astutiores vel audaciores sunt, inferiorum officia disponere, et in eis quasi quædam imperii jura exercere. Ejusmodi autem reges etiam in hominibus jus domini et principatus accipiunt, cum eis ad crimina et flagitia ex libero arbitrio consentiunt. Hinc est quod secundum Danielelem alius dicitur princeps Persarum, alius vero princeps Græcorum (*Dan. x.*)

Notandum autem de ejusmodi regibus, quod quando eis homines leviter atque libenter ad culpam consentiunt, quasi quodam æquitatis jure regnum in eis, et dominandi potestatem accipiunt. Quando vero nimia tentationum importunitate, et quasi violenta manu ad casum impellunt, tunc velut per invasorem in eis regnum arripiunt. Hæc gemina ejusmodi regum differentia recte intelligitur in duobus illis regibus de quibus ad Achaz dicitur: *Derelinquetur terra quam tu detestaris, a facie duorum*

regum suorum (*Isa. vii.*). Nam sive carnales, sive spirituales reges cogites in illa terra quam rex Achaz detestabatur, alii juste, alii autem injuste regnum obtinuisse videbantur. Credimus autem quod et in illo priori tractatu locuti sumus, et ibi super eodem capitulo docuimus multos dæmones in Christi passione fuisse captivatos, et ab hominum insectatione relegatos; nec tamen qualecunque, sicut nec omnes sed qui in eis erant ad malignandum efficiores, et quales Scriptura voluit designare per reges, illos denique, per quos multorum salus impediti potuit, de quibus primitiva Ecclesia construenda fuit. Cum igitur ad id quod dictum est, *derelinquetur terra a facie duorum regum suorum*, præmissum sit, *antequam puer sciat reprobare malum et eligere bonum*, si boni electionem secundum eam assignationem quam nos determinavimus velis accipere, videbis omnia in eam sententiam quam ibi posuimus concurrere. **HUGO.** Video sane, nec vos oportet pro hac re ulterius laborare. Si enim ut volis placet dicatur boni electio esse, optima quæque ab inferioribus bonis secernere, et apprehendere, profecto liquet quia Emmanuel noster juxta id quod puer fuit, ad hujus scientiæ plenitudinem pro experiendi modo per resurrectionem et ascensionem profecit. Ante resurrectionem siquidem per experientiam novit quale bonum esset vita carnis mortalis atque passibilitas. Sed per experientiam non novit quæ esset immortalitas et impassibilitas carnis. Ante ascensionem per experientiam didicit quæ esset conversatio mundi, sed per experientiam non novit quæ esset conversatio cœli: prius experiendo didicerat quæ esset cohabitatio hominum, postea experiendo novit quæ esset cohabitatio angelorum. Quoniam ergo dictus puer optima exterioris hominis bona ante suam resurrectionem per experientiam non novit, si illa, uti videtur, dæmonum captivatio sub ejus passione facta fuit, merito de eo Scriptura dicit: *Quia antequam puer sciat reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris, a facie duorum regum suorum.* Sed hæc in superiori tractatu diffusius dicta sunt, inde repetat cui ista non sufficiunt. **RICI.** Ecce jam vides, ut credimus, sub quanto ambiguitatis profundo veritas tegitur, et quam difficile eruitur, nisi a quibus fide et simplicitate quaeritur. Sic certe debuit altitudo consilii divini et infidelibus abscondi, et fidelibus reservari, ut esset et unde fides exerceretur, et infidelitas excæcicaretur.

CAPUT XX.

Quod oportet, si fieri posset, hanc materiam semper præ oculis habere, et in ejus admirationem jugi occupatione animos suspendere.

RICI. Sed jam tempus est diu protracto sermone finem imponere, nisi forte occurrit quod super his amplius velisinterrogare. **HUGO.** Non occurrit, fateor, quod ultra jam quaerere debeam, nisi forte ad manum habetis quod juxta mysticam intelligentiam recte intelligi possit, de cibo nostri Emmanueli

RICH. Studeremus et in hoc tuæ satisfacere voluntati, nisi timeremus nimæ prolixitatis argui ab his qui student brevitati. Hæc. O quam frustra timeamus circa illam materiam studiorum nostrorum moras impendere, quam semper oporteret si fieri posset præ oculis habere, et in ejus admirationem jugi occupatione animos suspendere! RICH. Verissimum procul dubio constat quod dicis, etiam facimus quod vis, et primum videamus de comestione butyri et mellis.

CAPUT XXI.

Quid mystice intelligendum sit de butyro, vel quæ sit ejusmodi cibi comestio.

RICH. Mel, ut dicitur, de cælo descendit; butyrum, ut novimus, de carne venit. Mel de cælo, mediante rore; butyrum de carne, mediante lacte. Quid est enim butyrum, nisi quædam pinguedo lactis, et quid est mel, nisi quædam dulcissima, ut sic dicam, crassitudo roris? In lacte, propter sui dulcedinem, recte intelligitur cordis dulcedo; in butyro, propter sui originem, recte intelligitur cordis exsultatio. Butyrum de lacte colligitur, et vera cordis exsultatio de vera cordis dulcedine generatur. Quanto abundamus lacte, tanto et butyro possumus abundare. Sic et juxta abundantiam benignitatis erit et abundantia jucunditatis. Si cor Christi attendimus, nihil illo dulcius, nihil illo benignius. Nil usquam creaturarum illo corde dulcius esse potuit, nil unquam dulcius esse poterit; nullum cor corde illo uberius exsultavit: vera cordium nostrorum exsultatio solet esse de testimonio conscientiæ. *Gloria nostra*, inquit, *hæc est, testimonium conscientiæ nostræ (II Cor. 1).* Testimonium conscientiæ bonæ in nostro corde, concupiscentiæ non consentire. Testimonium conscientiæ in illo corde, nullam concupiscentiam sentire. Quid illa conscientia mundius fuit, quæ nullam concupiscentiam sensit? Quid illo corde dulcius fuit, quod nulla malitia tetigit, quod nihil fellis, nil amaritudinis vel habuit vel habere potuit? Secundum autem magnitudinem dulcoris, erat et in ipso magnitudo exsultationis. Perpende, si potes, quanta dulcedo cordis illius fuerit, quam tanta passionis acerbitas interpolare vel attenuare non potuit. Inter patiendum magis compatiabatur inimicis suis, quam misereretur D membris suis. Præ cæteris omnibus Emmanuel cor carneum ad compatiendum habuit, quoniam ad omnem pietatis affectum nihil illo unquam tenerius fuit. Solus Emmanuel potuit de veræ dulcedinis plenitudine, et perpetuitate gaudere, et hoc illi fuit, mediante lacte, butyrum de carne trahere et abundare. Quæ enim alia apud illum fuit comestio butyri, quam internæ dulcedinis gaudio jugi celebriate perfrui?

CAPUT XXII.

Quomodo in butyro summa et intima suavitas intelligi possit, vel unde hic cibus Emmanueli nostro abundavit.

Illud quoque in butyro attendendum, quod nullus

A cibus est illo suavior ad vescendum. Panis, placis et cæteri cibi ejusmodi prius masticantur ut postmodum trajiciantur. Butyrum vero nihil duritiæ, nihil tenaciæ habet, unde nec masticari oportet. Et sicut melle nihil est dulcius, sic butyro ad vescendum nihil suavius. Interroga gustum, et invenies quia illo nihil dulcius ad gustandum. Interroga tactum, et agnosces quia isto nihil suavius ad trajiciendum. Intellige ergo in melle summam dulcedinem, in butyro intimam suavitatem. Vis ergo scire quomodo Emmanuel noster ex quo homo esse cepit, et in eo quod homo fuit, intimæ suavitatis butyrum ad copiam habuerit, vel quomodo ei hoc ipsum de lactis plenitudine abundaverit, attende itaque hæc duo in lacte. Solet namque esse præcipui candoris, et eximii dulcoris. Sic utique, sic lac veræ bonitatis, ut proprietatis suæ qualitatem servet, hæc duo habere solet et debet, candorem videlicet intimæ munditiæ, et dulcorem plenæ benevolentiæ. Candorem munditiæ, apud semetipsum; dulcorem benevolentiam, erga proximum. Illud itaque Dominicum pectus nostri Emmanuelis, lacteum candorem habuit in integritate summæ et intimæ puritatis, lacteum dulcorem in plenitudine summæ et intimæ pietatis. Lacteum candorem in nobis modo minuit, modo tollit fœditas concupiscentiæ: lacteum vero dulcorem minuit, vel tollit acerbitas malitiæ. Emmanuel autem noster quia neutram sensit, sed nec sentire potuit, utriusque jugitatem in omni plenitudine servavit. Nos vero sine magna industria, sine multa violentia non possumus vel concupiscentiæ resistere, ver malitiam repellere, et lactei liquoris integritatem incorruptam servare. Emmanueli autem suave et delectabile erat quicquid summa puritas, quicquid summa pietas exigebat. In regula ergo bonitatis, quod nobis est sæpe durum atque difficile, illi omnino erat suave atque delectabile: et hoc illi erat summæ suavitatis butyrum de veræ bonitatis lacte colligere, et abundanter habere. Cum autem in nobis corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem, erit utique et nobis suave quicquid salubre et solum delectabile quod summe laudabile, et tunc dabitur nobis illius escæ plena et sempiterna refectio, cujus assumptio atque perfruitio erit absque omni labore, et qualicunque sagitatione. Quod igitur accepturi sumus in vita futura, ille accepit in vita ista, quod nobis dabitur in consummatione, illi datum est ab hora conceptionis suæ. Summæ itaque suavitatis butyrum, cujus participationem exspectamus in nostra glorificatione, ipse accepit in ipso ingressu hujus mortalis vitæ, nec nostro more ex parte, sed in omni plenitudine. Ecce jam de butyro audivimus, nunc de melle videamus.

CAPUT XXIII.

De spirituali, et summæ dulcedinis melle, et quod ejusmodi cibo Emmanuel satiatum sit ab hora conceptionis suæ.

RICH. Mel, ut dictum est, de cælo venit, et da

summis in ima descendit, cujus dulcedo dulcedinem omnem incomparabiliter excedit. Sed a quo cælo descendit putamus mel illud, unde noster Emmanuel est cibatus, et pastus? Credimus quia a summo cælo egressio ejus. De summi Patris apotheca melliflua illa dulcedo descendit, unde Emmanuelis infantia educata fuit. Absque dubio quidquid dulcoris, quidquid suavitatis, quidquid jucunditatis Pater habuit, totum Emmanueli illi instillavit. Ecce a quo cælo ros ille descendit, unde cor illud irrigatum fuit? Roravit Pater, nec solus roravit, sed et Spiritus sanctus. Roravit Pater gignendo, roravit Spiritus sanctus uniendo. *Rorate, cæli, de super, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem (Isa. xlv).* Roravit Pater, mittendo quem genuit; roravit Spiritus sanctus, inspirando qui univit. Nam unus idemque Emmanuel est et a Patre genitus, et de Spiritu sancto conceptus. De Patre genitus secundum Divinitatem, et de Spiritu sancto conceptus secundum humanitatem. Unus idemque a Patre missus, et a Spiritu sancto unctus. *Propterea, inquit, unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis (Psal. xlv).* Cogita, si potes, qualis vel quanta fuerit ista lætitia, et quid dicturi sumus, vel quid digne dicere possumus de ipsa? Si vis, oleum est; si vis, mel est. Oleum est, quia ungit; mel, quia pascit. Adde et illud, si placet, quia hæc mellea dulcedo illi pro cibo et pro potu fuit. De hac satiatus, de hac inebriatus fuit. Totus ille torrens voluptatis ejus usibus cessit, et mirum quomodo homo unus, imo puer parvulus, totum absorbere potuit. De hoc torrente et cæteri potantur, et satiantur, sed in patria; iste hoc ipso potatus est etiam in pergrinatione sua. De torrente in via bibit, propterea exaltavit caput. Sed, ut adhuc mireris amplius, iste de quo loquimur parvulus qui nobis est datus, mellea quidem, et supercœlesti dulcedine prius est cibatus quam natus. Quando enim putas primum cœpit Emmanuel noster butyrum et mel comedere? Certe ex quo cœpit homo esse, certe ab ipsa hora conceptionis suæ repletus est totius dulcedinis, totius suavitatis plenitudine.

CAPUT XXIV.

Quomodo Emmanuel ex accepta beatitudine confirmatus sit in omni bonitate.

RICA. Ecce jam audivimus de cibo Emmanuelis quam sit suavis vel dulcis, audiamus adhuc et quam sit utilis. Audivimus quantum sapiat, audiamus adhuc et quid conferat, vel quid valeat. *Butyrum, inquit, et mel comedit (Isa. vii).* Sed ad quid? *Ut sciat reprobare malum et eligere bonum (ibid.).* Quid ad ista dicemus? Qualis est iste cibus, qualis est ejus usus, si comestione ipsius talis est fructus? *Ut sciat, inquit, reprobare malum, et eligere bonum.* Certe sapientiæ est ista scire, justitiæ ista exercere. Intuemini quantus, vel qualis sit gloriosus iste, vel quid debeatis de ejus cibo sentire. Qualis puer qui ad sapientiam, simul et justitiam comedendo profecit, qualis cibus qui comestorem suum

A tam ad sapientiam quam ad justitiam in comedendo promovit. Cæteri homines jejunando, abstinendo, gemendo, suspirando, laborando, solent ad ista proficere; iste autem plenitudinem utriusque meruit comedendo obtinere. Nos primo discimus, ut sciamus; scimus, ut faciamus; facimus, ut æternas delicias meritis obtineamus, ut butyrum intimæ suavitatis, et mel summæ et sempiternæ dulcedinis tandem aliquando comedere valeamus: *Ego, inquit, dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus, ut edatis, et bibatis super mensam meam in regno Patris mei (Luc. xxii).* Nos igitur primo scimus ut tandem comedamus, iste comedit ut sciret. Nos sane primo illuminamur ut justificemur, justificamur ut confirmemur, confirmamur ut beatificari mereamur. Ille ex quo homo fuit, secundum id quod homo fuit, plenitudinem æternæ beatitudinis accepit. Nam ex eo quod Deus fuit, ab æterno habuit; imo ab æterno plena et perfecta beatitudo fuit. Puer itaque noster qui factus est nobis Emmanuel, ab ipsa hora suæ conceptionis accepit plenitudinem divinitatis, et eo ipso plenitudinem beatitudinis. Ex eo autem quod plenam beatitudinem accepit, in omni bonitate confirmatus fuit. Quod itaque in nobis est ultimum, in illo fuit primum. Nec tamen sic primum, quasi istud præcederet, illud succederet, sed quia beatitudinem quam accepit, nullum meritum præcessit. Butyrum itaque et mel comedit, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. Vis apertius nosse quomodo ex beatitudine quam accepit, in omni bonitate confirmatus fuit? Vis, inquam, nosse quomodo ex deliciarum affluentia, sit in sapientia consummatus et confirmatus in justitia? Certe, ut jam diximus, ex quo homo fuit, intimæ suavitatis butyro satiari meruit: statim procul dubio internam pacem, internam quietem, intimam tranquillitatem, securitatem, et ejusmodi omnem suavitatem per experientiam probavit, approbavit, gustavit, amavit, et quanto ferventius in ejusmodi suavitatis concupiscentias exarsit, tanto plenius, tanto perfectius ejus privationem reprobavit, et exosam habuit. Quid enim est cordis amaritudo, mentis perturbatio, animi inquietudo et fatigatio, nisi intimæ suavitatis privatio? Quo ergo intimam suavitatem gustavit et amavit, eo ipso ejus privationem abhorruit, et velut verum malum reprobavit. Ira, invidia, tristitia, et quælibet malitia, et quidquid intimam suavitatem tollit, vel minuit, quam sit abominandum ejusdem cum suavitatis experientia docuit, et abominari fecit. Comedendo itaque butyrum, didicit reprobare malum. Sic sane et ad mellis esum, didicit eligere bonum. Qui enim statim ad ingressum hujus vitæ summa dulcedine satiatus fuit, gustando et experiendo agnovit, omnibus inferioribus bonis quam præferenda, quam præligenda fuit. Ex ejus itaque conparatione didicit, quævis inferior delectatio quam parva, quam nulla et quam parvipendenda sit. Emmanuel itaque in hunc modum didicit reprobare malum, et eligere bonum,

Sic utique, sic per summarum deliciarum affluentiam eruditus est ad sapientiam, sed et nihilominus roboratus ad omnem justitiam. Quod enim illi summe dulce fuit, summa dilectione dignum invenit, et quod summe diligenter judicavit, summa illi dilectione inhæsit. Ex accepta itaque beatitudine confirmatus est in omni bonitate, et ut mireris amplius, sicut ex percepta gloria est ad omnem justitiam solidatus, sic et ex inviscerata sibi justitia est ad omnem gloriam sublimatus. Nam, quoniam summam justitiam summe dilexit, ad summam lætitiā, et gloriam exaltari meruit: *Propterea, inquit, unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis (Psal. XLIV)*; et quoniam summe suaves et summe dulces sempiternæ beatitudinis delicias per experientiam didicit, earum contemplationi pariter et dilectioni insolubiliter inhæsit, ut merito de eo intelligatur quod legitur: *Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum.*

CAPUT XXV.

Quomodo Deus beatam Virginem mirificaverit, quæ talem fructum facere meruit.

RICH. Intellexistis ex prædictis, ut arbitror, quomodo Deus mirificavit ancillam suam, quomodo de tali partu glorificavit beatam Virginem Mariam, ita ut veraciter possit gloriari et libere confiteri, quoniam *ex hoc beatam me dicent omnes generationes (Luc. 1)*. Audistis quomodo Deus magnificavit partum ipsius, ut esset et diceretur Emmanuel, id est *nobiscum Deus*, et idem ipse esset Dei Unigenitus, et suus. Vere et incomparabiliter mirificavit matrem, vere et incomprehensibiliter magnificavit et prolem. Pensa, si potes, quæ vel quanta sit ista mirificentia, virginem concipere, virginem parere, et post partum virginem permanere. Æstima, si vales, quæ vel qualis sit ista magnificentia, partum virginis ab hora conceptionis suæ omnem plenitudinem accipere, et in humanitatis veritate plenitudinem Divinitatis obtinere. Singularis gloria, specialis et gratia beatæ Virginis Mariæ, quæ cum virginitatis honore genuit, et peperit filium nec qualemcunque, sed Deum. Merito dictum, merito dicendum: *Benedicta tu in mulieribus... et benedictus fructus ventris tui (ibid.)*. Quis crederet, quis credere potuisset quod talem fructum propheta de Dei dono promitteret, cum diceret: *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum (Psal. LXXXIV)*? cum scriptum sit, quia: *Omnia homo mendax (Psal. CXV)*, quam magnificum esset genuisse hominem veracem, quale, queso, ergo, vel quantum erit genuisse ipsam Veritatem? *Veritas, inquit, de terra orta est (Psal. LXXXIV)*. Ad veritatis itaque ortum terra dedit fructum suum. O qualis fructus, fructus magnificus, fructus gloriosus, fructus desiderabilis, fructus sublimis! Ni fallor, recolis quod in propheta legis: *In die illa erit germen Domini in magnificentia, et gloria, et fructus terræ sublimis (Isa. IV)*. Et unde hoc huic miseræ terræ nostræ, ut possit talem fructum facere?

(5) Hic deest aliquid.

CAPUT XXVI.

Quod nisi ad plenum purgata fuisset, talem fructum facere non posset.

RICH. Certe et ipsa beata Virgo Maria etiam tunc secundum carnem terra erat, quando ab angelis audiebat: *Ave, gratia plena; ecce concipies, et paries filium (Luc. 1)*. Absque dubio etiam tunc secundum carnem terra erat, et in terram ibat: terra erat per mortalitatem, et in terram ibat per mortem. Unde hoc ergo, illam tali terræ talem fructum facere posse? Sed constat pro certo quia, nisi ad plenum purgata fuisset, fructum talem, itaque sublimem facere non posset? Quod diximus, dicamus apertius. Nisi ab omni vitiorum contagione penitus purgata fuisset, Deum Dei Filium generare non posset. Ut enim virgo conciperet, virgo pareret, summa sanctitate, summa puritate opus habebat. Quo itaque ordine, quæ ratione ad tantæ sublimitatis gratiam Virgo gloriosa promovetur, mystico eloquio describitur, cum per prophetam ad Achaz dicitur: *Quia antequam puer sciat reprobare malum, et eligere bonum, derelinquetur terra quam tu detestaris, a facie duorum regum suorum (Isa. VII)*. Terra sane a terendo dicitur, et merito ex ea contritionis nostræ malum figuratur. Dicitur itaque hæc terra reges suos (3*), et utinam tam bonos quam malos. In duobus utique regibus intelligimus tyrannidem duorum principalium vitiorum, sicut in terra contritionis et captivitatis nostræ malum. Ut autem melius cognoscas qualitatem hujus miseræ de qua loquimur terræ, cogita triplicem illam regionem inhabitationis nostræ, non dico Asiam, Europam et Africam, sed triplicem contritionem conditionis humanæ. Prima regio miseræ hujus inhabitationis nostræ est humana corruptibilitas, secunda autem humana passibilitas, tertia vero humana mortalitas. Nam sæpe ex corruptione primo quidem insensibili deducitur ad quamlibet molestam et anxiam passionem; passiones autem variæ deducunt ad mortem. Hæc autem terra misera, et inhabitatio molesta habet duos exactores malignos reges trucem tyrannidem exercentes: in vitio concupiscentiæ, habet regem fortem. In vitio ignorantæ, regem fallacem. Ille opprimit, iste seducit. Huic gemino regi militat quidquid in nobis rationi repugnat. Uterque itaque in terra jam dicta regnum sibi vendicat, et de die in diem dilatate festinat; sed ille per violentiam, iste per fraudulentiam. Iste subjugavit sibi infideles omnes, sed utinam solos; ille sibi subiecit fidelium etiam quoslibet malos, et utinam minime vexaret vel bonos. Sed quos, queso, non vexat ardor concupiscentiæ; quos, queso, quandoque non circumvenit error ignorantæ? Qui post concupiscentias eunt, uni istorum regum deserviunt. Alteri autem deserviunt ad nutum qui dicunt bonum malum, et malum bonum, ponentes dulce in amarum et amarum in dulce, ponentes lucem tenebras et tenebras lucem. Taliter utique,

et talibus regibus contingit nos sæpe subservire in terra captivitatis nostræ. Habemus itaque in duobus regibus duplex vitium, tenemus in terra contritionis nostræ triplex malum. Illa ad culpam, ista ad pœnam. Sed piæ mentis est illa patienter sustinere quæ sunt ad pœnam, abominari autem et detestari ea quæ sunt ad culpam. Impietatis vero est illa quæ ad culpam sunt libenter amplecti, ea autem quæ ad pœnam sunt, funditus detestari. Hinc est quod ad impium regem per Isaiam dicitur: *Terra, inquit, quam tu detestaris*. Absque dubio impii detestantur mortalitatem, quia semper vivere vellent, ut semper peccare possent. Detestantur passibilitatem, quia vellent transire impune quod committunt cum desiderio et delectatione. Bene ergo ad Achaz regem impium dicitur: *Terra, quam tu detestaris*. Et additur: *Derelinquetur a facie duorum regum suorum*.

CAPUT XXVII.

Quod ante Emmanuelis conceptum liberata sit a gemina radice vitiorum omnium.

Terra utique mortalitatis et passibilitatis nostræ a facie duorum regum suorum derelinquitur, quando natura mortalis atque passibilis tam a vitio concupiscentiæ, quam a vitio ignorantæ penitus emundatur. Hoc est utique quod beatæ Mariæ promittitur, cum ei ab angelo dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Luc. 1). Legitur de discipulis Salvatoris, et testibus transfigurationis, quia: *Nubes lucida obumbravit eos* (Matth. vii). Si lucida fuit quæ obumbravit discipulos Christi, quam lucida recte creditur quæ obumbravit matrem Christi? Sed, si illud ejus umbraculum lucidum erat, ergo et lucem et umbram exhibebat. Lucem ad depellendam ignorantiam, umbram ad extinguendam concupiscentiam. Mira illa obumbratio Spiritus sancti, quæ sub uno momento deorsum et exterminavit a Virgine tam ignorantiam boni, quam concupiscentiam mali. Quam integre in ea omnis concupiscentia extincta fuerit, probat profecto quod cum virginitatis integritate postmodum concepit, et peperit! Quam profunde illuminata fuerit, probat quod illud tantæ profunditatis sacramentum tam veraciter, tam velociter credidit, quod hujus mundi sapientibus vix tandem aliquando per tot et tanta miracula persuaderi potuit. Credenti itaque Virgini, sed modum quo id fieri deberet querenti, recte respondetur, cum ab angelo dicitur: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Ac si aperte dicatur ei: Ut ad tantum sacramentum efficiaris digna, et inveniaris idonea, virtus Altissimi obumbrabit tibi, tam ad omnem concupiscentiam extinguendam quam ad illuminandam ignorantiam. Hoc est quod per Isaiam sub alio schemate promittitur, et futurum prophetatur, cum dicitur: *Quia antequam puer sciat reprobare malum, et eligere bonum, et cætera* (Isa. vii). Certe, ut superius jam diximus, puer iste ab ipsa hora, vel momento conce-

ptionis suæ, plenitudinem scientiæ accepit, quæ ipsi Verbo in unitate personæ unita fuit. Tempus itaque conceptionis exprimitur in eo quod dicitur: *Antequam sciat*. Ac si apertius dicat: *Antequam Emmanuel concipiatur in ejus matre, conditionis nostræ terra de qua Veritas oritur, a gemina peccatorum omnium radice liberabitur*.

CAPUT XXVIII.

Quod solum illud remansit in Virgine quod erat ad pœnam; illud recessit, quod erat ad culpam.

Derelinquetur, inquit, *terra a facie duorum regum suorum*. Notandum valde quod dicitur: *Derelinquetur terra*, nec qualiscunque, sed qualem impietas detestatur. Nilhil hic agitur de misere hujus terræ nostræ innovatione, sed tantummodo de ejus liberatione. Libertas redditur, sed immortalitatis gloria non reformatur. Videtis certe quia illud remansit in Virgine quod erat ad pœnam, illud recessit quod erat ad culpam. Vitiositas recessit, pœnalitas remansit. Carnalitas tollitur, sed calamitas non amovetur. Quæ, quæso, est, quæve justitia, ut remaneat pœna ubi jam nulla est culpa? Et utique, si diligenter attendimus, invenimus quia vitiositas ipsa nostræ est mortalitatis et passibilitatis effectus. Contra naturam itaque videtur, ut perdurans suo effectu privetur. Sed forte queris nosse quomodo vitiositas ipsa sit nostræ mortalitatis effectus. Certe ex inflicta mortalitate sensus hominis decrevit, exinde ignorantia. Certe ex contracta infirmitate appetitus carnis crevit, et inde concupiscentia. Nam quo interiores, et spirituales delicias homo peccando amisit, eo in inferiorum concupiscentias per appetitum carnis vehementius exarsit, et quanto infirmior fuit, tanto pluribus opus habuit, tam ad infirmitatem fovendam, quam ad sanitatem reparandam. Quod igitur remanente moralitate et passibilitate in natura humana, vitium tam concupiscentiæ quam ignorantæ recessit, videtur esse contra naturam. Quod recedente tam vitio concupiscentiæ quam vitio ignorantæ mortalitas et passibilitas remansit, videtur esse contra justitiam. Quam mirum, quam stupendum, quod matrem suam quæ ab omni vitio ad plenum purgata fuit, fons ipse pietatis filius ejus, sub jugo captivitatis nostræ laborare permisit! Econtra vero, quid, quæso, miraculi, quid prodigii fuit quod terra maledictioni addicta, miseris exposita, ab omni vitiorum exactione et inquietudine liberrima, plenam pro hac parte pacem obtinere potuit?

CAPUT XXIX.

Quod Emmanuelis nostri puerpera in omni fuerit virtutum consummatione perfecta.

Attendite, obsecro, quam magnum, quam mirabile fuerit hoc prodigium in oculis Prophetæ, in cuius considerationem simul et admirationem pariter omnes invitavit, cum dicit: *Venite et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram* (Psal. xlv). Quæ autem sint illa prodigia quæ tantopere mirantur, consequenter adjungitur, cum dicitur: *Auferens*

bella usque ad finem terræ, arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni (Psal. XLV). Quæ est ista, obsecro, terra de qua bella omnia finitenus auferuntur, nisi illa de qua idem Propheta alibi protestatur: *Veritas de terra orta est, et iustitia celo prospexit? (Psal. LXXXIV.)* De hac itaque terra omnis pugna tollitur; in hac terra pax plena reparatur: *Arcum, inquit, conteret, et confringet arma.* In arcu, et sagitta percussio quidem est, non tam virtuosa quam artificiosa. Econtra in gladio et hasta percussio profecto est, non tam artificiosa quam virtuosa. Per arcus ergo intelligimus tentationes fraudulentas, per arma vero tentationes violentas. Attende itaque in quantæ securitatis arcem se erexit, ad quam tam violenta, quam fraudulenta tentatio, nullum de cætero accessum habere jam potuit: *Arcum, inquit, conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni.* Sicut per arcum seductiones, sicut per arma oppressiones, sic et in scutis intelligimus excusationes. De quibus in Propheta sic habes: *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad exeuandas excusationes in peccatis (Psal. CXL).* Excusationes sane quasi quædam vitiorum scuta sunt, quibus se contra veritatis jacula muniant, et contra virtutum jaculationes non mediocriter defendunt. Sed illud oportet sciri, quia ubi non est locus accusationi, nullus procul dubio relinquitur excusationi. Quem sua namque conscientia in nullo accusat, non est unde se excusare oporteat. Virginalis itaque illa puerpera cui nihil de plena virtutum consummatione defuit, in nullo omnino excusatione aliqua eguit. Nam, si vel impossibilitas ipsa aliquid in ea de aliqua virtutum perfectione minuit, profecto pro ea parte eadem ipsa impossibilitas ei ad excusationem fuit. In eo ipso itaque supereminenti, et supra modum æstantis amoris datus cœlitus ignis, designata excusationum omnium scuta exussit, quia plenitudo gratiæ charitatisque consummatio nihil spiritualis infirmitatis, nihil imperfectionis reliquit, quod vel per impossibilitatem excusari oportuit. Ex his itaque advertere licet, quod Emmanuelis nostri puerpera in omni fuerit virtutum consummatione perfecta. Quis illud primum, et maximum mandatum sic unquam implevit? quis sic unquam implere poterit? *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua (Deut. VI; Matth. XXI; Luc. X):* ex hac utique exæstantis amoris flamma exusta sunt scuta illa jassi dicta.

CAPUT XXX.

Quod dicta puerpera in omni dono quod acceperat videtur consummata, pariter et confirmata.

Notandum autem quia illud quod igne comburitur, ita consumitur, ut nihil materiæ remaneat, unde vel ex parte reparari queat. Unde juxta hanc prophetiam intelligi datur, quod divinus amor in ea adeo convaluit, adeo eam ipsam in omni bono solidavit, ut de cætero spiritalis qualiscunque defectus in eam incidere omnino non posset, nec aliquid

A quod qualicumque excusationi subjaceret. Videtur itaque juxta hoc ab hora supervientis Spiritus sancti, ab hora superobumbrantis virtutis Altissimi; videtur, inquam, beata Virgo Maria non solum in omni gratia consummata, verum etiam in omni bono et dono quod acceperat confirmata. Sed, ne quis existimet dictam prophetiam potius intelligendam de ipso utique Emmanuele quam de ejus matre, debet qui ejusmodi est diligenter attendere, quia scuta quæ nunquam fuerunt, et nunquam futura sunt, comburi non possunt. Emmanuel itaque noster quid in se, quæso, unquam habuit quod comburi oportuit vel potuit, qui ab hora conceptionis suæ omnem plenitudinem accipiendo, in omni bono consummatus et confirmatus fuit? Dicta ergo prophetia intelligenda videtur de sola Virgine Maria. In ipsa sane ab omni vitiorum impugnatione terra miseræ conditionis nostræ plenam pacem obtinuit, quantum ad ipsam terra qualem Achaz detestabilem habebat, a facie duorum regum suorum derelicta fuit.

CAPUT XXXI.

Quod præ cæteris sanctis hoc singulariter habuit, quod a vitiis quidem nec impugnari potuit.

In cæteris sanctis magnificum habetur quod a vitiis non possunt expugnari, in ista mirificum videtur quod a vitiis non potest ipsa vel in modico impugnari. Cæteris sanctis in commune præcipitur ut in mortali eorum corpore peccatum non regnet, soli isti singulariter datur ut mortale corpus ejus peccatum non inhabitet: *Non regnet, inquit, amplius peccatum in vestro mortali corpore (Rom. VI).* Ecce præcipit ut non regnet, sed nunquid ut non inhabitet? Attende super hoc quid alibi dicat: *Si enim quod nolo malum, id ago, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum (Rom. VII).* Sed quod de externinio peccati in beata Virgine Maria factum creditur, in futurum omnibus sanctis speratur. Futurum, inquam, sed non in corpore eorum adhuc mortali, sed in corpore eorum jam facto immortalis: prius siquidem oportebit corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem. Sed hoc fuit in beata Virgine supra modum mirabile, et præ cæteris sanctis omnibus singulare, quod in ea simul convenire potuit tanta corruptibilitas cum tanta incorruptibilitate, tanta incorruptibilitas cum tanta corruptibilitate. Corruptibilitas in his quæ pertinent ad pœnam, incorruptibilitas in his quæ pertinent ad culpam. Sed sibi ad futuræ gloriæ cumulum, nobis autem ad patientiæ documentum profuit, quod passibilitatis nostræ jugum cum tanta puritate portavit. Sed quia ea quæ nobis de mysticâ intelligentia videbantur, juxta petitionem tuam, mi Hugo, explevimus, hic, si placet, loquendi finem faciamus. Si quis autem prolixitatis nos arguat pro assumptæ materiæ brevitate, fateor, non me pœnitet in laudibus Verbi, in laudibus Virginis matris, vel verbosum fuisse. Hugo. Tanta, fateor, in verbis prophetiæ mysteriorum profunditate s'upefactus, et in eorum consideratione

multa admiratione suspensus diutius loquentem A elegi tandem tacita venerari admiratione, quo libenter sustinui, et cursum sermonum vestrorum mihi videntur nullo ad plenum posse explicari interruptum indignum iudicavi, et eo ipso ista sermone.

EXPLICATIO

ALIQUORUM PASSUUM DIFFICILIUM APOSTOLI.

Si ea quæ de lege ab Apostolo diversis in loca dicuntur ad invicem conferantur, multa eis contrarietas inesse videtur. Videtur namque esse contrarius sibi ipsi, contrarius rationi, contrarius veritati, et quod his omnibus amplius est, sententiæ ipsius Domini. Audi itaque clamantem atque protestantem: *Quia ex operibus legis non justificabitur omnis homo* (Rom. iii). Quomodo non est in hoc contrarius sibi, cum ipse protestetur alibi, quoniam: *Non auditores, sed factores legis justificabuntur* (Rom. ii). Item alio loco: *Lex, inquit, sancta est, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* (Rom. vii). Iterum alias ab eodem dicitur: *Lex iram operatur* (Rom. iv). Quid magis contra rationem videtur, quam quod mandatum quod sanctum, justum et bonum dicitur apud justum et pium Dominum, iram, non gratiam potius operetur? Alias autem dicit, quod: *Lex neminem ad perfectum adducit* (Hebr. vii). Quomodo, quæso, id veraciter dici potuit, vel quomodo in hoc veritati contrarius non fuit, cum tempus legis tot justos, et tam perfectos habuerit? Nunquid Elias perfectus non fuit, in cuius spiritu et virtute, juxta Dominicum testimonium, venit quo inter natos mulierum major nemo surrexit? (Matth. xi.) Quid de cæteris prophetis, quid de justis et regibus dicturi sumus, qui quod apostoli viderunt, videre voluerunt, nec potuerunt? Si legis prævaricatores erant, nunquid justus esse poterant? si observatores, nunquid inde justus non erant? Sententiæ vero Domini contraria sentire videtur in eo quod alias loquitur: *Si enim lex data esset quæ justificare posset, vera ex lege esset justitia* (Galat. iii). Legisperito autem quærenti quid faciendum vitam æternam possideret, et ad illius interrogationem Domino prima et maxima legis mandata proferenti Dominus respondit: *Hoc fac, et vives* (Luc. x). Quid ergo? Nunquid non potest obtineri justitia unde obtinetur vita æterna? an vita æterna poterit haberi sine justitia? Quis quid horum dicat, vel dicere præsumat? *Hoc, inquit, fac, et vives*. Vives haud dubio diligendo ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente Deum tuum, et proximum tuum sicut teipsum. Sunt qui dicant opera legis esse quæ sunt ex timore, opera vero Evangelii quæ sunt ex amore. Servire autem sine dilectione non potest hominem justificare. Unde et secundum eos dicitur merito quia ex operibus legis non justificabitur omnis homo. In testimonium vero

assertionis suæ adducunt quod alias in Apostolo legunt: *Non enim accepistis iterum spiritum servitutis in timore, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus: Abba (Pater)* (Rom. viii). Constat itaque, inquit, quia sub timore serviebant qui spiritum timoris, non amoris acceperant. Hinc est quod adhuc addunt, quod lex sit mandatum sine gratia, Evangelium vero mandatum cum gratia. Fateor, non me recole legisse ubi lex præcipiat servire ex solo timore, ubi prohibeat implere mandata ex vera dilectione. Nunquid, quæso, legis opera non erunt quæ ipsa injungit, et ejus opera erunt quæ ipsa non tradit? Sed dicunt quia spiritum servitutis acceperunt qui sub lege fuerunt. Audacter dico, et indubitanter affirmo, quoniam eorum qui tempore legis, et eorum qui tempore Evangelii lucisque fuerunt, alii spiritum timoris, alii vero spiritum dilectionis acceperunt. Nunquid soli illi legem non tenuerunt, qui, abundante charitate et timorem foras mittente, ex sola dilectione observaverunt? Legis certe est, et Evangelii doctrinam exhibere: Domini vero gratiam dare, vel subtrahere, et spiritum pro beneplacito infundere. Quid ergo sibi volunt qui dicunt legem esse mandatum sine gratia, Evangelium vero mandatum cum gratia? Quam sæpe videmus temporibus nostris habere majorem gratiam in exsequendis mandatis imperitos auditores, quam quosdam peritissimos Evangelii prædicatores. Nunquidnam Evangelium non est quod docent qui apostolicam doctrinam eruditissime prædicant, sed implendi gratiam nec ipsi habent, nec aliis dare valent? Nunquid antiqui illi sine lege vivebant qui legis doctrinam simul et gratiam acceperant?

Sunt item qui dicunt sola illa recte dici legis opera quæ cum lege sunt inchoata, et cum lege terminata. Sed dico interim quod sentio, et ad hæc succincta brevitate respondeo. Opera illa legis quæ cum lege sunt inchoata, et cum lege terminata, aut justificabant impleta, aut non. Si itaque justificare potuit eorum impletio, quomodo verum erit quia ex operibus legis non justificabitur? Sunt forte qui dicunt, et si non dicunt, non inepte dicere potuerunt, quod merito distinguendum sit inter opera naturalia, legalia atque evangelica. Merito namque opera illa specialiter Evangelio conscribenda sunt quæ ex Evangelio institutionem acceperunt, quemadmodum sunt regeneratio, confirmatio et Domini corporis